

NINA Rapport 163

Konsekvensutredning: 420 kV kraftledning Sima - Samnanger

Tema: Reiseliv og turisme

Øystein Aas
Jon Museth
Torvald Tangeland

LAGSPILL

ENTUSIASME

INTEGRITET

KVALITET

Samarbeid og kunnskap for framtidens miljøløsninger

NINAs publikasjoner

NINA Rapport

Dette er en ny, elektronisk serie fra 2005 som erstatter de tidligere seriene NINA Fagrapport, NINA Oppdragsmelding og NINA Project Report. Normalt er dette NINAs rapportering til oppdragsgiver etter gjennomført forsknings-, overvåkings- eller utredningsarbeid. I tillegg vil serien favne mye av instituttets øvrige rapportering, for eksempel fra seminarer og konferanser, resultater av eget forsknings- og utredningsarbeid og litteraturstudier. NINA Rapport kan også utgis på annet språk når det er hensiktsmessig.

NINA Temahefte

Som navnet angir behandler temaheftene spesielle emner. Heftene utarbeides etter behov og serien favner svært vidt; fra systematiske bestemmelsesnøkler til informasjon om viktige problemstillinger i samfunnet. NINA Temahefte gis vanligvis en populærvitenskapelig form med mer vekt på illustrasjoner enn NINA Rapport.

NINA Fakta

Faktaarkene har som mål å gjøre NINAs forskningsresultater raskt og enkelt tilgjengelig for et større publikum. De sendes til presse, ideelle organisasjoner, naturforvaltningen på ulike nivå, politikere og andre spesielt interesserte. Faktaarkene gir en kort framstilling av noen av våre viktigste forskningstema.

Annen publisering

I tillegg til rapporteringen i NINAs egne serier publiserer instituttets ansatte en stor del av sine vitenskapelige resultater i internasjonale journaler, populærfaglige bøker og tidsskrifter.

Norsk institutt for naturforskning

**Konsekvensutredning:
420 kV kraftledning
Sima - Samnanger**

Tema: Reiseliv og turisme

Øystein Aas
Jon Museth
Torvald Tangeland

Aas, Ø., Museth, J., Tangeland, T. 2006 Konsekvensutredning:
420 kV kraftledning Sima – Samnanger. Tema: Reiseliv og turisme.
NINA Rapport 163. 38 pp.

Lillehammer, april 2006

ISSN: 1504-3312
ISBN: 82-426-1715-5

RETTIGHETSHAVER

© Statnett

Publikasjonen kan siteres fritt med kildeangivelse

TILGJENGELIGHET

[Åpen]

PUBLISERINGSTYPE

Digitalt dokument (pdf)

REDAKSJON

Øystein Aas

KVALITETSSIKRET AV

Jon Museth

ANSVARLIG SIGNATUR

Forskningssjef Børre Dervo (sign.)

OPPDRAGSGIVER(E)

Statnett

KONTAKTPERSON(ER) HOS OPPDRAGSGIVER

Kai Nybakk

FORSIDEBILDE

NØKKEWORD

- Hardanger, Hordaland
- Reiseliv og turisme
- konsekvensutredning

KEY WORDS

Hardanger fjord

Tourism

Impact assessment

KONTAKTOPPLYSNINGER

NINA Trondheim

NO-7485 Trondheim

Telefon: 73 80 14 00

Telefaks: 73 80 14 01

NINA Oslo

Postboks 736 Sentrum

NO-0105 Oslo

Telefon: 73 80 14 00

Telefaks: 22 33 11 01

NINA Tromsø

Polarmiljøsentret

NO-9296 Tromsø

Telefon: 77 75 04 00

Telefaks: 77 75 04 01

NINA Lillehammer

Fakkeltgården

NO-2624 Lillehammer

Telefon: 73 80 14 00

Telefaks: 61 22 22 15

<http://www.nina.no>

Sammendrag

Aas, Ø., Museth, J., Tangeland, T. 2006 Konsekvensutredning: 420 kV kraftledning Sima – Samnanger. Tema: Reiseliv og turisme. NINA Rapport 163. 38 pp.

Denne rapporten redegjør for reiselivsnæringen i Hardangerfjorden, og vurderer konsekvensene for næringen av en planlagt 420 kV kraftlinje mellom Sima i Eidfjord innerst i fjorden og Samnanger vest for Kvam herad. Det foreligger flere alternativer i form av ulike luftledninger på nordsiden av fjorden, og ett alternativ med sjøkabel mellom Sima og Nordheimsund, med luftledning videre til Samnanger på sørsiden av Kvamskogen.

Rapporten er basert på innsamlede data, rapporter og reiselivsstatistikk, intervjuer med representanter for bedrifter, næringsorganisasjonen regionalt og kommunene, og faglitteratur. Datagrunnlaget for verddivurderingene av reiselivsnæringen i området vurderes som meget godt, mens grunnlaget for å vurdere virkninger og konsekvens av linjen vurderes som svakt og det er betydelig usikkerhet knyttet til disse vurderingene.

Reiselivsnæringen i Hardanger er meget betydelig, og området er en reiselivsdestinasjon av nasjonal betydning. Grove anslag på næringens omsetning ligger rundt en milliard kroner, og det anslås at rundt 1 200 årsverk er knyttet til reiseliv i regionen bestående av kommunene Ulensvang, Odda, Jondal, Kvam, Granvin, Ulvik og Eidfjord. Til sammenligning anslås det at hele reiselivsnæringen i Hordaland sysselsetter rundt 10 000 årsverk. Fire av kommunene berøres av prosjektet, dvs. Eidfjord, Ulvik, Granvin og Kvam, av disse er det mest turisme i Ulvik, Eidfjord og Kvam. Turismen i området er sammensatt, men domineres av sommerturisme basert på ferie og fritidsmarkedet. Hardangerfjorden inngår sammen med Sognefjorden og diverse fjorder i Møre & Romsdal i det som internasjonalt markedsføres som fjord-Norge. Næringen i området fremstår som godt organisert og profilerer seg i økende grad på natur- og landskapskvalitetene. Både det norske og ulike utenlandske markeder er til stede i området i betydelig grad, gjennom individuelle reiser og gruppereiser, med privatbil, buss og cruiseskip. I tillegg har spesielt Kvam herad en betydelig næringsvirksomhet knyttet til fritidshytter på Kvamskogen. Samlet sett er det ingen tvil om at reiselivsnæringen i området har svært stor verdi.

Nullalternativet, dvs. utviklingen innen reiselivet i området uten inngrepet vurderes som dynamisk, voksende men svært uforutsigbart. Reiselivet i dette området preges selvsagt av de generelle endringene og risikoene som næringen generelt er preget av, som økt spesialisering, mer vekt på autensitet og opplevelser, kortere ferier og økt betalingsvilje. Den vedtatte Hardangerbroen må det påregnes vil føre til betydelige endringer i reiselivet i området, i første rekke i form av en intern omfordeling knyttet til endringer i reisemønster og reisetid, men også med muligheter for vekst, særlig innenfor dagsbesøk.

Vurderingene knyttet til virkning og konsekvens er beheftet med stor usikkerhet. For det første har vi ikke funnet tilsvarende vurderinger fra Norge eller andre land som vi kan trekke erfaringer ut i fra. For det andre er som sagt næringen av et slikt omfang at selv en liten negativ konsekvens kan få relativt stor økonomisk betydning og begrunne relativt betydelige investeringer i avbøtende tiltak. Næringen i området er meget negativt til alle alternativ med luftlinje, og er meget bekymret for virkningene. Det er argumenter både for og mot at inngrepet skal kunne påvirke reiselivet betydelig.

Basert på vurderingene, vurderer vi virkningene og konsekvensene av de ulike alternativene etter beste skjønn slik:

Tabell 1. Oppsummering av områdenes verdi, virkning og konsekvens av de foreliggende alternativene.

Alternativ	Verdi	Virkning	Konsekvens	Kommentar
1.0, 1.3 og 1.5	Svært stor	Middels stor negativ	Middels stor negativ	Ikke vesentl. skille mellom underalt.
1.1	Svært stor	Liten negativ	Liten negativ	Minst neg. konsekvens av ytre alt.
3.0	Svært stor	Liten negativ	Liten negativ	
4.0	Stor	Ingen	Ingen	Forutsetter flytting av eksisterende 300 kV til samme trase

Rangering: Sjøkabelalternativet 4.0 er det klart minst negative for reiselivsnæringen. Ved en nærmere vurdering av alternativene er det viktig å peke på at det fremkommer et eget alternativ som en kombinasjon av 1.1 og 3.0, som av luftspennalternativene etter vår faglige vurdering vil gi de minste negative virkningene for reiselivsinteressene av de ulike alternativene som ikke innebærer sjøkabel. Dette gir følgende rangering av de ulike alternativene:

Best: Alternativ 4
 Nest best: Kombinasjon av alternativ 1.1 og alternativ 3 (alt. 1.1 Sima – Granvin, Alt. 3 Granvin – Samnanger)
 Tredje best: Alternativ 3
 Fjerde best: Alternativ 1.1
 Dårligst: Øvrige alternativ (1.0, med varianter 1.01, 1.3, 1.3.4, 1.5)

Sentrale avbøtende tiltak, utenom sjøkabel, er (i tilfeldig rekkefølge):

- Masteutforming, -plassering og –linjemerking som gjør master og kabler minst mulig synlig
- Samordning m/ 300 kV over Kvamskogen (dvs. flytting av denne ned til foreslått 1.0/4.0)
- Sanering av, eller samlokalisering med eksisterende linjer, for eksempel gamle fjordspenn
- Justering over Kvamskogen: vurdere å flytte trase til sør for Fossdalsvatnet, også eksisterende 132 kV linje)

Øystein Aas, Jon Museth, Torvald Tangeland, NINA, Fakkeltgården, 2624 Lillehammer. Epost: Oystein.Aas@nina.no

Abstract

Aas, Ø., Museth, J., Tangeland, T. 2006. Impact Assessment: 420 kV Power Line Sima – Samnanger and likely impacts on tourism. NINA Rapport 163. 38 pp.

This report assesses the possible impacts from a planned 420 kV powerline on the tourism industry in the nationally important tourism destination Hardanger fjord. The alternatives considered include different overland lines between the power station at Sima in the inner end of the fjord, to Samnanger near Bergen, as well as a sea-bed cable from Sima to Nordheimsund, and a regular line from Nordheimsund to Samnanger.

The first part of the report describes the current situation in the tourism industry in the region, documenting the overall importance of the business. Annually, the business has a turnover at almost NOK 1 billion, generating approximately 1.200 full time job equivalents. After a small decrease in visitors in the late 1990s, the last years have seen a steady growth. Hardanger is a key destination within the more generic destination "Fjord Norge". The tourism in the area consists of several market segments and multiple businesses. However, leisure based holidays during the summer months dominate. In addition, tourism related to second homes is a key area for the Kvam municipality.

The development in the tourism sector without the proposed powerline is highly dynamic and unsure. A new road bridge across the fjord will most likely contribute to significant changes within Hardanger.

The overall value of the area for tourism is considered to be very high. The likely impacts are difficult to assess, but the different alternatives based on overland lines are ranging from small negative to medium negative. The alternative based on a sea-bed cable is assessed to have no significant negative impacts.

Finally, mediating efforts are discussed.

Øystein Aas, Jon Museth, Torvald Tangeland, NINA, Fakkeltgården, 2624 Lillehammer. Email: Oystein.Aas@nina.no

Innhold

Sammendrag	3
Abstract	5
Innhold	6
Forord	7
1 Innledning	8
2 Metode	9
3 Dagens situasjon - verdivurdering	12
3.1 Generelt om reiselivet i Hardanger.....	12
3.2 Sterke og svake sider ved reiselivet i Hardanger.....	16
3.3 Turistene i Hardanger – motiver og karakteristika.....	17
3.3.1 Hvorfor kommer turistene til Hardanger.....	17
3.3.2 Utenlandske bilturister i Hardanger.....	17
3.3.3 Norske fjorder kåret til verdens beste reisemål.....	18
3.4 Nærmere om reiselivet i de enkelte kommunene.....	18
3.4.1 Eidfjord kommune.....	18
3.4.2 Ulvik kommune.....	20
3.4.3 Granvin kommune.....	21
3.4.4 Kvam kommune.....	22
4 Virkninger og konsekvenser av 0-alternativet	24
5 Kunnskapsstatus – effekter av inngrep på turisme	26
6 Virkninger og konsekvenser av de alternative traseene	27
6.1 Overordnede vurderinger.....	27
6.2 Nærmere om påregnelige effekter i Hardanger.....	28
6.3 Direkte, lokale effekter.....	29
6.4 Vurdering av de ulike alternativene.....	30
7 Oppsummering av konsekvenser	32
8 Avbøtende tiltak	33
9 Referanser	34

Forord

Denne rapporten er gjort på oppdrag for Statnett i forbindelse med planene om en ny kraftlinje mellom Eidfjord i indre Hardanger og Samnanger innenfor Bergen. Formålet har vært å vurdere konsekvensene av prosjektet for reiselivsnæringen i området.

Prosjektet er gjennomført i perioden september 2005 – april 2006. Underveis i prosjektet har vi hatt tett kontakt med oppdragsgivere og andre fagutredere. I tillegg har det i en intensiv periode med befaringer også vært mye kontakt med reiselivsnæringen og kommunene i utredningsområdet. I forbindelse med dette har en lang rekke personer bidratt med opplysninger og synspunkter. Uten disse ville utredningen ikke kunne vært gjennomført og vi takker for denne hjelpsomheten.

Vi takker også Statnett v/Kai Nybakk og Svein Erik Fjeldstad for et godt og konstruktivt samarbeid i hele prosjektperioden.

Det understrekes at rapporten, ved dens eventuelle feil og mangler, er oppdragstagers ansvar.

Lillehammer, mai 2006

Øystein Aas
Seniorforsker, prosjektleder

1 Innledning

Bakgrunnen for denne utredningen er planene om en 420 kV kraftledning fra Sima kraftverk i Eidfjord i Hardanger, til Samnanger innest i Samnangerfjorden øst for Bergen. Bakgrunnen for prosjektet er en vurdering av at det er et behov for så styrke strømtilførselen til Bergensregionen i tillegg til dagens tilførselslinjer som hovedsakelig kommer fra sør og nord.

Reiseliv og turisme er en sammensatt næring i vekst. Den planlagte kraftlinjen går gjennom et område hvor denne næringen er betydelig, også i nasjonal og internasjonal sammenheng.

Formålet med utredningen er, i følge det godkjente utredningsprogrammet fra NVE av mars 2006;

”Turisme og reiseliv

- Reiselivs- og turistnæringen i området skal beskrives.
- Tiltakets innvirkning på reiseliv og turisme skal vurderes. Det skal gjøres en vurdering av mulige økonomiske virkninger for reiseliv og turisme.

Framgangsmåte:

Vurderingene skal bygge på informasjon innhentet hos lokal, regionale og sentrale organisasjoner, samt turist- og reiselivsnæringen. Vurderingen av konsekvenser for reiselivet skal sammenholdes med de vurderinger som gjøres under tema landskap. Eventuelle erfaringer fra andre områder i Norge og andre land skal innhentes.”

Generelt er det liten erfaring med konsekvensutredning av ulike inngrep, prosjekter og samfunnsmessige tiltak på reiseliv som eget utredningstema. I noen grad er det gjort KU av reiseliv i forbindelse med flere nasjonalparkplaner de siste årene (se for eksempel Melby og Aas 2004, Aas, Tangeland og Andersen 2006, Andersen, Aas og Kaltenborn 2005). Ofte inngår summariske og korte vurderinger av konsekvenser for reiselivsnæringen inn i mer generelle virkninger på samfunn og næringsliv. Dette er for eksempel tilfellet i konsekvensutredningen fra Statens vegvesen i forbindelse med Hardangerfjordbroen, se; (www.vegvesen.no/region_vest/prosjekter/hardangerbrua/ku_hovudrapport.stm).

Litt om begrepet ”Reiselivsproduktet”

En alminnelig forståelse av reiseliv er som et sammensatt produkt der hoveddelene kan benevnes BO – SPISE – REISE og GJØRE/OPPLEVE (Kamfjord 2001). Det faktum at en reiser for å gjøre og oppleve ting, som ofte er gratis eller relativt rimelige, mens kostnadene ofte er knyttet til å bo, spise og gjøre, kalles ofte reiselivets paradoks.

Denne forståelsen av reiselivet kan være grei å ha med seg i denne rapporten. Inngrepet – kraftlinjen – vil påvirke hovedproduktet i Hardanger og det som de fleste turistene kommer til området for å oppleve – det storslåtte fjordlandskapet med variert og relativt urørt natur. I mindre grad vil de som høster inntektene fra Hardangers helhetlige reiselivsprodukt – overnattings-, serverings- og transportbedriftene berøres direkte. Dersom disse berøres, vil det, slik vi vurderer det, være indirekte dersom områdets attraktivitet reduseres.

I denne rapporten definerer vi konsekvenser for reiseliv som synonymt med konsekvenser for næringsaktørene i området. Å skille mellom konsekvenser for det samlede reiselivsproduktet i Hardanger og de enkelte delene av reiselivsproduktet slik det er delt inn over, blir imidlertid både krevende og irrelevant. En virkning på hvordan turister i Hardanger opplever utsikten og fjordlandskapet (som er ”gratis”) vil kunne gi effekter også på bedrifter. Dette kommer vi nærmer tilbake til i vurderingene lengre ut i rapporten.

2 Metode

Konsekvensutredningen er utarbeidet på grunnlag av eksisterende dokumentasjon om bruken av området, gitt av brukerne selv eller som er generelt tilgjengelig i oversikter, statistikker, planer og relevant litteratur. Det er gjennomført intervjuer med representanter fra reiselivsorganisasjoner, enkeltbedrifter, grunneiere og myndigheter i hele området. I tillegg er det gjennomført en befarings i områdene høsten 2005.

Som nevnt foreligger det lite etablert metodikk spesifikt for KU av reiseliv som eget felt. Metodikken er basert på en "standardisert" og systematisk prosedyre for å gjøre analyser, konklusjoner og anbefalinger mer objektive, lettere å forstå og lettere å etterprøve. Vi benytter en metodikk beskrevet i Statens vegvesens håndbok 140 (1995) og DN håndbok nr 18-2001 (om friluftsliv), tilpasset bruk på dette fagfeltet. En viktig del av en konsekvensutredning er å fremstille 0-alternativet, så detaljert som mulig. Dette innebærer å utrede hvilke muligheter og eventuelt begrensninger som allerede gjelder innenfor det foreslåtte verneområdet, i forhold til utredningstemaet.

Verdi

Det første trinnet i konsekvensvurderingen er å beskrive og vurdere temaets status og forutsetninger innenfor det planlagte utredningsområdet for vern. Fastsettelsen av "verdi" er så langt som mulig basert på dagens bruk og behov uttrykt ved konkrete planer for fremtidig utvikling og sannsynligheten for å kunne realisere disse innenfor dagens forvaltningspraksis, det vil si i et område uten inngrepet. Verdien fastsettes langs en skala som spenner fra *liten verdi* til *svært stor verdi* (**fig. 1**).

Verdisettingen etter skalaen vist i **figur 1** bygger på flere forhold. Hvor mye området er i bruk gjennom året, og til hvilke perioder av året det er i bruk? Hvilket omfang har næringen? Hvilke egenskaper et gitt område har til ulike formål, samt hvilke behov aktørene har for å bruke nettopp dette området er av betydning? Behovet vurderes ut i fra omfanget på aktivitetene og etterspørsel fra andre aktører i regionen/området. Videre vil tilgjengeligheten til området og den infrastrukturen som aktørene eventuelt har i utredningsområdet være av betydning.

Verdivurdering			
Liten	Middels	Stor	Svært stor

Figur 1. Skala for verdivurdering

Tabell 2. Verdsettingskriterier på nasjonalt, regionalt og lokalt nivå.

Nivå	Kriterium
Nasjonalt verdi	Flere og ulike næringsaktører. Mange markeder og segmenter til stede, både nasjonale og utenlandske besøkende. Attraksjoner og næringsaktører av nasjonal betydning. Næringen av stor betydning for kommunene i området.
Regional verdi	Signifikant næring med flere bedrifter. Varierte markeder som besøker ulike attraksjoner. Hovedsakelig hjemmemarkedet.
Lokal verdi	Lite utviklet næring med enkeltbedrifter som kan ha en viss lokal betydning. Få gjester. Hovedsakelig regionale markeder

Verdivurderinger skal gjennomføres på flere nivåer. Det er vurdert hvor viktig utredningsområdet er for reiselivsnæringen lokalt og regionalt, og for eventuelle andre brukergrupper som faller inn under dette utredningstema på nasjonalt, regionalt og lokalt nivå etter kriterier angitt i **tabell 2**.

Klassifisering av verdi, virkning og konsekvenser er basert på Håndbok 140 til Statens vegvesen, og DN sin håndbok nr. 18-2001, men tilpasset til utredningstema reiseliv.

Virkning

Neste trinn i prosessen består i å beskrive og vurdere type og omfang av mulige virkninger (effekter på bruken) hvis det vedtas et gitt alternativ. Tiltakets virkninger blir bl.a. vurdert ut fra omfang av eksisterende aktiviteter og sannsynligheten for at endringer i bruk eller bruksmuligheter for næringen, etter hvilke vernebestemmelser som velges. Tiltakets samlede virkning blir vurdert langs en skala fra *Svært stor negativ* til *Svært stor positiv* (eksempel i **tab. 3**).

Tabell 3. Skala for vurdering av tiltakets virkning for utredningstemaet.

Virkninger	Kriterier
Svært stor negativ	Tiltaket legger alvorlige rammer og begrensninger på næringens utviklingsmuligheter i utredningsområdet.
Stor negativ virkning	Tiltaket vil redusere mulighetene for vekst og utvikling innen næringen i stor grad
Middeles negativ virkning	Skadevirkningene er merkbare og betydelige, men først og fremst for deler av området eller en gren av næringen, mens andre i mindre grad påvirkes negativt
Liten negative	Tiltaket vil ha mindre, oftest lokale og avgrensede skadevirkninger for næringen
Ingen/ubetydelig	Tiltaket har ingen/ubetydelige virkninger på dagens eller fremtidig aktivitet
Liten positiv	Tiltaket bør ha små positive virkninger for dagens eller fremtidig aktivitet i området
Middels positive	Tiltaket bør ha middels positive virkninger for dagens eller fremtidig aktivitet i området
Store positive	Tiltaket bør ha store positive virkninger for dagens eller fremtidig aktivitet i området.
Svært store positive	Tiltaket bør ha svært store positive virkninger for dagens eller fremtidig aktivitet i området.

Konsekvenser

Det tredje og siste trinnet i konsekvensvurderingene består i å kombinere verdien av utredningsområdet for vern, med virkningen av forskriftene på aktiviteten for å få den samlede konsekvensen av hvert alternativ til forskrifter (**tabell 4**). Denne sammenstillingen gir et resultat langs en skala fra *svært stor negativ konsekvens* til *svært stor positiv konsekvens* (**fig. 2**). De ulike konsekvenskategoriene er illustrert ved å benytte symbolene "+", "0" og "-".

Konsekvensene av tiltaket vil dermed fremgå direkte ved å sette områdets verdi og virkning av forskriftene inn i tabell 4. Vår vurdering av verdi, virkning og konsekvens er oppsummert senere i dokumentet.

Tabell 4. Klassifisering av konsekvenser.

Virkning	Verdi			
	Svært stor	Stor	Middels	Liten
Svært stor negativ	----	---	--	-
Stor negativ	---	--	-	-
Middels negativ	--	-	-	0/-
Liten negativ	-	-	0/-	0
Ingen/ubetydelig	0	0	0	0
Liten positiv	+	+	0/+	0
Middels positiv	++	+	+	0/+
Stor Positiv	+++	++	+	+
Svært stor positiv	++++	+++	++	+

Symbol	Beskrivelse
++++	Svært stor positiv konsekvens
+++	Stor positiv konsekvens
++	Middels positiv konsekvens
+	Liten positiv konsekvens
0	Ubetydelig/ingen konsekvens
-	Liten negativ konsekvens
--	Middels negativ konsekvens
---	Stor negativ konsekvens
----	Svært stor negativ konsekvens

Figur 2. Forklaringsnøkkel til klassifisering av konsekvensene.

Litteratursøk – effekter av tilsvarende tiltak og inngrep

Som en del av oppdraget har vi også brukt tid på å søke etter kunnskap om lignende inngrep og de eventuelle konsekvenser dette har eller kan ha for turisme og reiseliv. En rekke søk med ulike søkeordkombinasjoner i ulike faglige litteraturlitabaser har ikke resultert i positive funn i den internasjonale, publiserte forskningslitteraturen. Disse søkene er gjort i hovedsak i ISI Web of knowledge. Dette er en database som omfatter både Current Contents innenfor områdene "Science, Social science, and Art and humanities", samt Science Citation Index løpende f.o.m. 1987. Søkeord og søkeordkombinasjoner har vært for eksempel tourism, power lines, visual impacts, structures, impact assessment. Pga få funn har det i hovedsak vært brukt enkle og relativt overordnede søkeord, uten at det har gitt bedre resultater. I tillegg er det gjort enkelte søk i Bibsys.

Vurdering av metode og datagrunnlag

Samlet sett vurderer vi datagrunnlaget for verdivurderingene som meget gode. Det er god statistikk over reiselivsnæringen i området, og også en rekke planer og utredninger for øvrig. Datagrunnlaget for å foreta vurderingene av virkninger og konsekvenser av tiltaket er imidlertid langt svakere. Det foreligger svært lite relevant litteratur eller tilsvarende prosjekter å sammenligne med, og dette medfører at vurderingene av virkning og konsekvens er omfattet med betydelig usikkerhet. Det lave antallet konsekvensutredninger innen reiseliv bidrar også til en usikkerhet av selve vurderingene – vi har en begrenset tradisjon å bygge på og også lite å sammenligne med.

3 Dagens situasjon - verdivurdering

3.1 Generelt om reiselivet i Hardanger

Reiselivet i Hardanger er ei betydelig næring og i 2001 ble det beregnet at sysselsettingen som var direkte relatert til reiselivet omfattet 1 186 årsverk i Hardanger (kommunene Ullensvang, Odda, Kvam, Granvin, Eidfjord og Jondal). Sysselsettingen totalt i reiselivsnæringen for Hordaland ble beregnet til å omfatte ca 10 000 årsverk. Mange deltidsansatte i turistnæringa gjør at langt flere personer sysselsettes (Sevaldsen og Hansen 2002). I samme undersøkelse ble det beregnet at den reiselivsbetingende omsetningen i Hardanger utgjorde nærmere 900 millioner kroner. Det ble beregnet at det norske markedet var det viktigste for reiselivet i regionen og utgjorde 64 % av omsetningen i 2001 (Sevaldsen og Hansen 2002). Overnatting og servering stod for 63 % av den beregnede omsetningen, mens transportdelen utgjorde ca 22 %. Trafikken beskrives som rundreisebasert, og de fleste besøkende som kommer benytter egen bil eller kommer med buss.

Et grovt estimat av hvordan omsetningen fordelte seg mellom de ulike kommune i 2001 viste at Eidfjord (22 %), Ullensvang (27 %) og Ulvik (23 %) stod for en stor andel (til sammen 72 %) av omsetningen, mens Granvin (1 %), Jondal (3 %) og Kvam (15 %) og Odda (9 %) til sammen stod for 28 % av den beregnede omsetningen. Ferie- og fritidsaktiviteten ble beregnet å utgjøre 72 % av den totale reiselivsrelaterte omsetningen i Hardanger i 2001 (Sevaldsen og Hansen 2002), og dette er svært høyt i forhold til mange andre områder i Norge.

Naturgitte attraksjoner dominerer i markedsføringen og profileringen av regionen (Reisemål Hardangerfjord AS) og av de enkelte kommunene. "Norge i miniatyr", "fjell-fjord-foss", "ro og stillhet", "et sted å samle energi" m.m. er beskrivelser som går igjen i de enkelte kommunenes profileringer. Menneskeskapte attraksjoner finnes imidlertid også, f. eks historie og byggverk i forbindelse med kraftverksproduksjon, industri og gamle ferdselsårer. Landbruket med levende kulturlandskap, frukt og blomstring, samt tradisjonskulturen, lokale råvarer, folklore og mattradisjoner står også sentralt i profileringen av Hardanger som reisemål.

Reiselivsnæringa i Hardanger har dels samarbeid og dels konkurranse med øvrige fjordområder på Vestlandet (Fjord Norge) som tilbyr liknende produkt. Disse områdene tar store andeler av det totale turistmarkedet i Fjord Norge. I tillegg tar Bergen, Voss og Geilo store andeler av det totale antallet gjestedøgn i området. I sommersesongen 2005 (juni-august) ble det registrert 883 616 og 824 705 gjestedøgn på hotell av henholdsvis nordmenn og utlendinger i Fjord Norge totalt, og Hardanger hadde henholdsvis 5.5 % og 7.1 % av disse gjestedøgnene. Hardangers andel av det totale antall gjestedøgn (hytter og camping inkludert) utgjorde 5.9 % for nordmenn og 8.3 % for utlendinger i sommersesongen 2005. Mens det var en positiv utvikling for Hardanger i 2004, som viste at Hardanger økte sine markedsandeler i forhold til Fjord Norge og eget fylke (Reisemål Hardangerfjord AS 2004), ser det ut til at Hardanger taper andeler til konkurrentene i sommersesongen 2005. Mens hotella i Fjord Norge opplevde en økning på 1,0 % og 0,2 % på henholdsvis det norske og utenlandske markedet i sommersesongen 2005 i forhold til året før, viser tallene fra Hardanger en nedgang på 6,8 % for nordmenn og 10,7 % for utlendinger (samlet overnattingsmarked). Næringa sjøl nevner dårlig vær på våren og under fruktblomstringa som en sannsynlig årsak til dette.

Den lokale omsetningen i forbindelse med cruisetrafikken i Hardanger ble beregnet å utgjøre 5.8 mill kr i 2001, hvorav turopplegg og shopping utgjorde 4.5 mill. kr. Totalt ble det beregnet at 17 500 cruisepassasjerer besøkte Hardanger dette året og antall anløp i Eidfjord, Jondal og Ulvik var på henholdsvis 19, 3 og 17. Gjennomsnittlig antall årlige anløp til disse kaiene har henholdsvis vært 17, 4 og 19 i perioden 1993-2004. Det var en nedgang i antall cruiseanløp fra 62 anløp i 2003 til 30 anløp i 2004. Dette er i kontrast til den generelle utviklingen i Norge, med et rekordstort antall anløp dette året (1 407 anløp). Det er imidlertid satset en del på å øke cru-

isetrafikken i Hardanger, med blant annet bygging av ny kai i Eidfjord, og per 1. november 2005 var det med meldt 20 anløp til Ulvik og 54 anløp til Eidfjord i løpet av 2006.

Fra midten av 1990-tallet og fram til 2000 var reiselivet i Hardanger preget av en viss stagnasjon og til dels tilbakegang. Antall registrerte hotellovernattinger i 1994 var 228 137, mens det i 2001 ble registrert 192 456 gjestedøgn. Denne utviklingen gjaldt ikke Hordaland som helhet, hvor antall hotellovernattinger økte fra 1.46 mill. til 1.71 mill. i samme periode. Det var en særlig positiv utvikling i Bergen i denne perioden, der antall hotellovernattinger økte fra ca 863 000 til 1 124 560.

I 2004 ble det registrert 226 479 gjestedøgn på hoteller i Hardanger og man må tilbake til 1994 for å finne tilsvarende tall for hotellovernattinger i regionen. Inkluderes overnattinger på hytter og campingplasser har det aldri blitt registrert så mange gjester i de 7 kommunene i Hardanger, med i overkant av 380 000 registrerte gjestedøgn (Tabell 2, Reisemål Hardanger 2005). Det var en framgang på 41 500 gjestedøgn fra 2003 til 2004 (Tabell 5). Året 2004 var også et godt år når det gjaldt rompris og omsetning (Reisemål Hardanger 2005).

Den negative utviklingen i antall gjestedøgn på hoteller fra 1994 og fram til 2001 skyldtes i stor grad at antall utenlandske gjestedøgn ble redusert fra 95 100 (42 % av totalen) til 69 375 (36 % av totalen) i løpet av perioden, mens antall norske gjestedøgn gikk fra 133 037 til 123 083. I 2004 ble det registrert 143 274 og 83 205 gjestedøgn av henholdsvis nordmenn og utlendinger, og selv om det har vært en økning blant begge grupper er økningen størst på det innenlandske markedet.

Hotellovernatting er vanligst blant de tilreisende med 59 % av overnattingene, og fordelingen på hytte/camping og telt/vogn/bobil var på henholdsvis 23 og 18 % i 2004. Inkluderes alle typer overnattinger er andelen nordmenn og utlendinger på henholdsvis 55 og 45 % i 2004. Andelen nordmenn som overnattet på hotell (67 %) var høyere enn de som overnattet på hyttegrender / campingplasser (39 %), mens utlendingene fordeler seg omtrent likt på de to typene overnatting. Man ser at en stor andel av gjestene fra Sverige (68 %), Danmark (69 %), Nederland (78 %), Tyskland (60 %) og Sveits (76 %) overnatter på campingplasser og hyttegrender, mens en svært liten andel av gjestene fra Storbritannia (12 %), Frankrike (27 %), Spania (16 %), Italia (20 %), USA (5 %) og Japan (0.1 %) benytter seg av denne overnatningsformen (Tabell 6 og 7).

Kapasitetsutnyttinga blant hotellene er lav, og var på 40 % i 2004. Tar man med vinterstengte hotell er utnyttinga bare 26 % på årsbasis. Den lave kapasitetsutnytting i kombinasjon med de store sesongvariasjonene gjør hotell- og reiselivsnæringa sårbar ovenfor konjunktursvingninger. Gjennomsnittsprisen på rom steg fra 719 i 2003 til 784 i 2004, og dette er blant det høgeste i landet. Romomsetninga var opp i vel 97 millioner kr i 2004 fra 82 millioner året før (Reisemål Hardanger, 2004). Den gjennomsnittlige oppholdstida var på 1.6 døgn i 2004, dette er litt lavere enn i 2003. Nordmenn oppholder seg på overnatningsstedet i noe kortere tid (1.48 døgn) enn utlendingene (1.69 døgn).

Mens det er en positiv utvikling i antall hotellgjester på ferie er det en negativ utvikling i antall overnattende på kurs /konferanser og yrkesreiser i Hardanger (Tabell 8). Den positive utviklingen de siste årene skyldes derfor en økning i antallet på ferie-/fritidsreiser. Sammenligner man Hardanger og Hordaland totalt på overnattinger etter formål (hoteller) ser man at andelen ferie-/fritidsgjester utgjorde 93 % i Hardanger mens den var på 73 % for Hordaland totalt. Vi ser at utenlandske hotellgjester i all hovedsak gjør seg gjeldene i perioden mai – september, og at selv om nordmenns overnattinger er jevnere fordelt over året er ikke omfanget stort nok til å unngå store sesongmessige variasjoner i antall hotellovernattinger (Fig. 3).

Tabell 5. Antall hotellovernattinger i Hardanger (Ullensvang, Odda, Kvam, Granvin, Eidfjord, Jondal, og Ulvik kommuner) i perioden 2000-2004 og endringen i perioden (%).

Marked	Antall overnattinger					Endring (%) 2000-2004
	2004	2003	2002	2001	2000	
Totalt	226 479	199 984	201 454	192 457	200 747	13
Norge	143 274	123 177	130 692	123 083	125 813	14
Utlandet	83 205	76 807	70 762	69 374	74 934	11
Sverige	1 993	2 136	2 665	2 007	3 716	-46
Danmark	1 876	1 476	1 328	1 032	2 148	-13
Finland	797	1 330	854	426	414	93
Storbritannia	15 490	11 851	12 965	11 441	10 849	43
Nederland	7 447	5 594	6 232	4 930	6 338	17
Tyskland	24 398	25 459	18 927	20 562	22 291	9
Frankrike	6 327	4 741	6 353	5 641	4 917	29
Spania	2 773	2 515	2 278	1 067	517	436
Sveits	429	637	393	313	448	-4
Italia	4 358	5 316	4 197	4 203	5 604	-22
USA	3 377	3 368	3 879	5 952	4 669	-28
Japan	7 445	6 179	5 165	5 999	6 298	18

Kilde: SSB / Statistikknett

Tabell 6. Samlet antall overnattinger i Hardanger (Ullensvang, Odda, Kvam, Granvin, Eidfjord, Jondal og Ulvik kommuner) etter marked og type i perioden 2000-2004 og endringen i perioden (%).

Marked	Antall overnattinger					Endring (%) 2000-2004
	2004	2003	2002	2001	2000	
Totalt	383 686	342 122	347 517	335 562	357 718	7
Nordmenn	212 936	184 423	192 388	184 601	189 854	12
Utlendinger	170 750	157 699	155 129	150 961	167 864	2
Hotell	226 479	199 984	201 454	192 457	200 747	13
Hytte	67 279	63 386	66 216	68 437	73 778	-9
Sesongcamp	19 588	16 608	15 248	16 965	15 208	29
Telt/Vogn	50 597	43 324	45 469	38 585	46 013	10
Bobil	19 743	18 820	19 129	19 118	21 971	-10

Kilde: SSB / Statistikknett

Tabell 7. Antall overnattinger på campingplasser og hyttegrender i Hardanger (Ullensvang, Odda, Kvam, Granvin, Eidfjord, Jondal, og Ulvik kommuner) i Kvam kommune i perioden 2000-2004 og endringen i perioden (%).

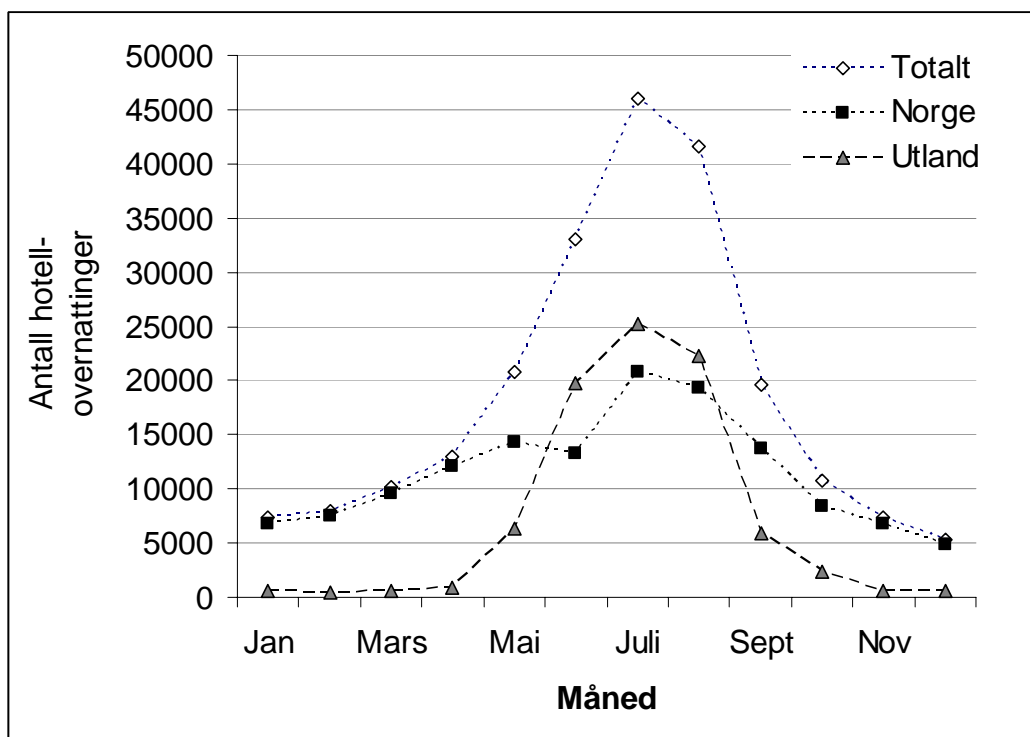
Marked	Antall overnattinger					Endring (%) 2000-2004
	2004	2003	2002	2001	2000	
Totalt	157 207	142 138	146 063	143 105	156 971	0
Norge	69 662	61 246	61 696	61 518	64 041	9
Utlandet	87 545	80 892	84 367	81 587	92 930	-6
Sverige	4 240	4 079	4 367	4 595	5 330	-20
Danmark	4 205	4 341	4 789	4 487	5 188	-19
Finland	712	608	997	819	982	-27
Storbritannia	2 107	1 600	1 988	1 687	1 880	12
Nederland	25 879	20 448	19 167	18 725	19 314	34
Tyskland	36 952	37 819	40 941	40 438	48 128	-23
Frankrike	2 308	1 910	2 344	2 248	2 328	-1
Spania	542	464	605	494	447	21
Sveits	1 343	1 138	1 587	968	1 065	26
Italia	1 107	958	1 166	848	952	16
USA	170	156	235	369	322	-47
Japan	7	40	22	35	39	-82

Kilde: SSB / Statistikknett

Tabell 8. Samlet antall hotellovernattinger i Hardanger (Ullensvang, Odda, Kvam, Granvin, Eidfjord, Jondal, og Ulvik kommuner) etter formål i perioden 2000-2004 og endringen i perioden (%).

Marked	Antall overnattinger					Endring (%) 2000-2004
	2004	2003	2002	2001	2000	
Totalt	226 479	199 984	201 454	192 457	200 747	13
Kurs/konf	24 049	19 918	24 959	25 674	31 442	-24
Yrke	18 840	21 124	26 497	22 293	24 295	-22
Ferie/fritid	183 590	158 942	149 998	144 490	145 010	27

Kilde: SSB / Statistikknett

Figur 3. Antall hotellovernattinger i Hardanger gjennom året i 2004 fordelt på nordmenn, utlendinger og totalt (Kilde SSB / Statistikknett).

3.2 Sterke og svake sider ved reiselivet i Hardanger

Reiselivsnæringa i Hardanger trekker fram blant annet følgende sterke sider ved regionen som reisemål (Reisemål Hardangerfjord AS 2004):

- Norske fjorder kåret til verdens beste reisemål av National Geographics i 2004
- Hardanger byr på et kontrastfylt mangfold og er mer enn stupbratte fjell; "Fruktbare Hardanger - Noregs frukthage" er et mykere område med grønne lier, godt ivarettede kulturlandskap og lange frukt dyrkingstradisjoner
- Kulturelt mangfold med kirker, vannkraftindustri, folklore, drakt, mat og drikke, båtradisjoner og flere større arrangement
- Aktivt kunst og håndverksmiljø
- Gode muligheter for snøaktiviteter hele året
- Hardanger (fjord) har et godt merkenavn i reiselivssammenheng
- Hardanger har flere "magneter" (Hardangervidda, Folgefonna, kjente fosser)
- 3 av Norges mest besøkte naturbaserte turistattraksjoner ligger i Hardanger (Vøringsfossen, Låtefossen og Steinsdalsfossen)
- God lokalisering i rimelig avstand til de største innfallsportene, tilnærmet tunnelfritt område
- Kongressenter i Ulvik, Eidfjord og Lofthus
- Fellessatsinga på Hardanger med regionalt destinasjonsselskap
- Lange tradisjoner og stor interesse for reiseliv i regionen
- Aktive og motiverte enkeltpersoner og virksomheter innen reiselivet

Av svake sider trekker næringa fram følgende (Reisemål Hardangerfjord AS 2004):

- Båttilbudet på fjorden
- Kollektivtilbudet og svak ruteplanlegging
- Dårlig skilting
- Sesongpreget, mange produkttilbydere er kun oppe i hovedturistsesongen.

- Opplevelser og aktiviteter ofte ikke kjente / tilgjengelige eller bookbare, dårlig skilting
- Innrapportering om arrangement i Hardanger
- For liten bredde i organiserte rundturer / pakkeprodukt
- For lite tilgjengelig temabasert informasjon og kart for vandring, for få turforslag
- Diverse temabaserte guidetjenester mangler eller er ikke gode nok, f. eks fiskeguider, turguider
- Få tilbud om tradisjonsmat g lite fleksible åpningstider på serveringssteder
- Vertskapsfunksjonen for dårlig

3.3 Turistene i Hardanger – motiver og karakteristika

3.3.1 Hvorfor kommer turistene til Hardanger

I en undersøkelse blant turister i Hardanger ble de spurt om første assosiasjon til navnet "Hardanger" (Nordgreen 2001). Spørsmålet var åpent og ikke kodet før i etterkant. Om lag av halvparten av de spurte var utlendinger. 47 % av de spurte assosierte Hardanger med "natur, fjell, fjord, bre, vidde, foss eller snø", mens 35 % av de spurte assosierte navnet med "frukt, blomstring eller fruktslag". Kun 1 % av de spurte nevnte konkrete steder eller attraksjonsbedrifter som første assosiasjon.

På spørsmål om hvor viktig hardangernaturen var for besøket svarte 55 % av de spurte at dette var svært viktig, mens 21 % svarte nokså viktig. Kun 10 % av spurte svarte at hardangernaturen var mindre viktig (4 %) eller ikke viktig (6 %) for besøket. Til sammenligning svarte kun 14 % av de spurte at tradisjonskulturen var svært viktig (3 %) eller nokså viktig (11 %) for besøket, mens 61 % av de spurte svarte av dette var mindre viktig (20 %) eller ikke viktig (41 %) for besøket.

Disse resultatene tyder på at det er naturinteresserte turister som kommer til Hardanger, noe som også ble påpekt av de representantene fra reiselivsnæringa vi har vært i kontakt med under arbeidet med denne rapporten. På spørsmål om turistene hadde besøkt kulturattraksjonene Norsk Vasskraft- og Industristadsmuseum (Odda), Hardanger Folkemuseum (Ullensvang), Hardanger Fartøyvernssenter (Kvam) og Rosendal Baroni svarte 62 % "Nei er ikke interessert / ikke hørt om / vet ikke hvor er / finner ikke, mens kun 23 % svarte det samme på om de hadde besøkt noen av naturattraksjonene Låtefossen (Odda), Husedalen (Ullensvang), Steinsdalsfossen (Kvam) og Vøringsfossen (Eidfjord).

3.3.2 Utenlandske bilturister i Hardanger

I 2001 og 2002 ble det gjennomført en undersøkelse blant utenlandske bilturister i et utvalg norske regioner, Hardanger inkludert, av Transportøkonomisk institutt (Steen Jacobsen 2003). 7 av 10 bilturister som hadde besøkt Hardangerfjorden i løpet av norgesbesøket kjørte personbil, 1 av 5 benyttet bobil. Gjennomsnittsalderen av 48 år, og halvparten hadde høyere utdanning. Godt over halvparten var tyske (55 %), mens det var rundt en tidel besøkende fra henholdsvis Nederland (11 %) og Danmark (11 %) i sommersesongen 2002. Ca 1/3 (36 %) av de som tok turen innom Hardanger besøkte Norge for første gang (moderat andel førstegangsbesøkende i forhold til øvrige sørnorske områder som var med i studiet). Halvparten (48 %) av de utenlandske bilturistene hadde camping som overnattingsform, og gjennomsnittlig oppholdstid i Norge var 13 netter.

De fleste (86 %) bilturistene som besøkte Hardanger hadde vært på fottur (def.; > 30 min. varighet), og dette var den høyeste andelen i undersøkelsen. Kun en av åtte (13 %) hadde imidlertid deltatt på organisert utflukt med guide i løpet av reisen i Norge. Dette var en lav andel i forhold til besøkende i andre områder. Videre hadde en av 10 (9 %) vært på sykkelstur mens de var i Norge. I tre av 10 (31 %) reisefølger hadde man drevet med sportsfiske i saltvann og en

av fire (27 %) reisefølger hadde leid båt i løpet av turen. Andelen av de besøkende som hadde praktisert selvhushold (tre av fire) var høy i forhold til i andre områder.

Kun en av 20 utenlandske turister som hadde besøkt Hardanger syntes ikke oppholdet i Norge var verdt prisen, mens en av fem mente de bare delvis hadde fått valuta for pengene (Dette var på linje med flere av de andre områdene i Sør-Norge). Om lag 1/3 av de spurte var enig i påstanden om at Norge var et eksklusivt ferieland.

3.3.3 Norske fjorder kåret til verdens beste reisemål

I en global undersøkelse blant mer enn 200 spesialister innen bærekraftig turisme og destinasjonskvalitet ble 115 av verdens best kjente plasser evaluert ut i fra kriterier som angikk kulturell, miljømessig og estetisk integritet. "Norske Fjorder" ble rangert høyest på lista og de viktigste kriteriene var miljøtilstanden og estetiske verdier. En del eksperter i panelet påpekte at den omfattende cruisetrafikken og truslene mot stedegne laksbestander trakk i negativ retning.

Sitat fra National Geographic Traveler:

"This place is wonderful: living traditional culture, wonderful landscape, not crowded. I am very happy with how this destination is managed. Excellent environmental quality, local people involved in a very smooth way

-Panelist Eduardo Nycander, Rainforest Expeditions

3.4 Nærmere om reiselivet i de enkelte kommunene

3.4.1 Eidfjord kommune

Eidfjord er rik på attraksjoner. De fleste er naturgitte slik som Vøringsfossen og Hardangerjøkulen. Men i Eidfjord vil du også finne attraksjoner laget av mennesker. Hardangervidda Nasjonalparksenter, Sima kraftverk og Trolltoget, for å nevne noen.

www.eidfjordinfo.com

De viktigste turistattraksjonene i Eidfjord er Vøringsfossen, Hardangervidda Nasjonalparksenter, Sima Kraftstasjon og Kjeåsen Fjellgård. Ca 25 000 besøkende er innoom turistsenteret i kommunen, som opplyser at de har inntrykk av at turistene kommer for å oppleve helheten rundt Hardangerfjorden, og at Eidfjord er ett av stoppestedene for turister som reiser rundt i regionen. Av utlendinger dominerer tyskere, og hovedgrunnen til besøket er et ønske om å oppleve den ville naturen i området. Tyskerne er som regel godt orientert før de kommer, og vet hva de vil oppleve. Naturattraksjoner er sentrale. Nederlendere og japanere kommer i stor grad for å oppleve ren natur og frisk luft. Nordmenn er i stor grad i området for å gå på tur. Tidligere var det en overrepresentasjon av enslige og par, mens det i dag er flere familier i området. Forbedring av veien ned til dalen fra øst antas å være med på å forklare siste års økning av østlendinger.

Kommunen selger og profilerer seg, i likhet med de andre kommunene i regionen, med utgangspunkt i samspillet mellom fjord og fjell ("Norge i miniatyr") og den korte avstanden mellom fjord og fjell. I tillegg profilerer Eidfjord seg også som en kraftverkskommune. Sima kraftverk hadde lenge ca 25 000 besøkende årlig, men dette ble mer enn halvert etter åpningen av Hardangervidda Nasjonalparksenter.

Turisttrafikken i Eidfjord er svært sesongbetont, og kapasitet på overnatting er sprengt i sommersesongen. Mange er på gjennomreise, men det er også en del overnattinger. I Eidfjord fin-

nes 3 hoteller, 6 campingplasser og om lag 4 andre overnattingsbedrifter (hytter, pensjonater, turisthytter m.m.). Fram til 21. oktober var det registrert i overkant av 76 000 overnattinger i kommunen. En del gjester bor på hoteller i Geilo mens de er på besøk i Eidfjord.

Det arbeides med å utvikle Eidfjord som cruisebåt destinasjon. Som et ledd i dette stod den nye cruisebåtkaia ferdig i mai 2005. Fram til befaringsstidspunktet (24. oktober) hadde det vært 28 anløp i 2005 og det var meldt 54 cruisebåt anløp i 2006. I tillegg er det planlagt at Hurtigruta skal ligge til kai 4 timer hver søndag mai, samt 1-2 søndager i september. De reisende på cruisebåtene er yngre i dag enn de var tidligere og ønsker i mindre grad bare å observere omgivelsene, men i større grad delta på ulike aktiviteter på destinasjonene. I Eidfjord besøkes Vørringsfossen, fjellgården Kjeåsen, Sima kraftstasjon, Hardangervidda natur senter, Hardangerjøkulen m.m. Det er laget en "småsko sti" rundt byen og tilrettelagte turstier i området rundt.

Hardangervidda nasjonalparksenter

Senteret har som formål å samle og spre kunnskap om samspillet i naturen, og relasjonene mellom natur og menneskelig virksomhet. Videre søker senteret å skape et nært møte mellom det moderne mennesket og naturen. Ved natursenteret er "fjord, fjell og foss" viktige elementer i profileringen, ved siden av verdier som "ro og stillhet" og at Hardanger er et sted man skaffer seg "ny energi".

Senteret holder åpent fra 1. april – 1. november, og den største besøksaktiviteten er i perioden 15. juni – 15. august. Antall besøkende i året ligger på mellom 50 000 – 60 000 (58 000 i 2003). Antall besøkende antas å være avhengig av den generelle tilstrømmingen av turister til Hardanger regionen. Man antar at om lag 680 000 personer passerer natursenteret hvert år. De besøkende fordeler seg omtrent likt på utlendinger og nordmenn.

Kjeåsen fjellgård

Gården ligger i ei stupbratt fjellside 600 m over Simadalsfjorden og er betegnet som den mest utilgjengelige fjellgården i Norge. Gården er fremdeles i drift med blant annet sauehold, men turisme er den viktigste delen av næringsgrunnlaget. Besøkesesongen er fra mai til september, og de besøkende kommer fra hele verden. Tidligere var det flest svensker som besøkte gården. Dette skyldtes nok at Bror Ekström's bok "Folket på Kjeåsen". I de senere årene har andelen nordmenn som besøker gården økt, trolig på grunn av at NRK sendte en episode fra Kjeåsen i programmet "Der som ingen skulle tro at nokon kunne bu". De besøkene kommer enten enkeltvis gående eller med bil eller i buss (vegforbindelse i 1974). Bussene bestiller besøk på forhånd, enten direkte eller gjennom turistsenteret i Eidfjord. Ofte kommer turistene igjen flere ganger.

Gården drives som en familiebedrift. I sesongen tilbyr de omvisning på gården og enkel servering til de besøkene når det er fint vær. De tilbyr ikke servering til de som kommer på gruppebesøk med buss. I tillegg til at det tas inngangsbillett av gruppereiser selges suvenirer. Det er blitt drevet med gårdsturisme i fra miten av 1900-tallet. Dagens driver ser det som viktig å bevare kulturlandskapet og det opprinnelige og originale ved gården.

Fritidsboliger

Per 1. januar 2006 var det registrert 730 fritidsbygninger i kommunen. Fritidsboligene er i stor grad konsentrert til Sysendalen. I kommuneplanen (Delområde Sysendalen) er det åpnet for ytterligere utbygging i dette området.

3.4.2 Ulvik kommune

Framfor alt er det naturen; frukthagane i blømingstida i mai eller fulle av raude eple om hausten, dei snødekte fjelltoppane som speglar seg i fjorden eller den irrgroene fargen på bakkar og bjørkeskog tidleg på sommaren. Men det er og stader skapte av menneske som ein bør vitja...

www.visitulvik.com

De viktigste turistattraksjonene i Ulvik er naturen og kulturlandskapet med fruktblomstringen. Spesielt Norddalen i Osa og Osfjellet blir markedsført som flotte turområder. I tillegg er Ulvik med i konseptet "Bilvandring" som er et kartsystem med områdekart som viser hvordan man kommer til fine turområder og lokalkart som viser selve turløypa. I 2005 ble det solgt 730 slike kart over turer i Ulvik og man antar at om lag 1460 personer har benyttet seg av dette tilbudet. Interessen for guidede turer i nærområdet til Ulvik er økende og i overkant av 500 personer benyttet seg av dette tilbudet i 2005, mot i overkant av 300 personer i 2004. Flere aktører ønsker å tilby guidede turer, både i omkringliggende fjellområder og i tettstedet. Interessen blant bøndene i Ulvik er økende med tanke på å tilby naturbaserte turistaktiviteter og gårdsturisme. Av menneskeskapte attraksjoner er det Ulvik kirke (dekorert innvendig av Lars Osa), Hjeltnes gartnerskole (Norges eldste), Hjadlane galleri og Stream nest i Osa som er de som i størst grad blir markedsført og besøkt. De to sistnevnte attraksjonene hadde henholdsvis 2000 og 3230 besøkende i 2004.

I likhet med Eidfjord er turisttrafikken i Ulvik svært sesongbetont, og kapasitet på overnatting er sprengt i sommersesongen. I Ulvik sentrum finnes 4 hoteller og de hadde 53 034 overnattinger i 2004. I tillegg er det registrert ca 1 280 overnattinger på hytter. Det arbeides med å videreutvikle Ulvik som cruisebåt destinasjon. I 2003, 2004 og 2005 var det henholdsvis 31 (16 465) 15 (7 358 pers.) og 14 (8 039 pers.) anløp, mens det foreløpig er meldt 20 anløp i 2006.

En viktig aktør i Ulvik er kurs- og konferansesenteret knyttet til Rica Bracanes Hotell. Det er et selskap som eier tre hotell og et konferansesenter i Ulvik (kun konferansesenteret og et hotell har helårsdrift). Kurs og konferansegjester bidrar med om lag 7 000 overnattinger, mens ferie og fritidsgjester bidrar med 23 000 gjestedøgn. Disse benytter seg av aktiviteter som er forankret i lokal natur og kultur. Kundene er nordmenn og utlendinger med en 1:1 fordeling. Nordmenn benytter seg av området hele året, men med en markant topp på besøksstatistikken i sommersesongen. Antall nordmenn som benytter seg av hotellet til overnatting i forbindelse med turer i fjellområdet rundt Ulvik er økende. De utlandske gjestene kommer hovedsakelig i sommermånedene. De kommer for å oppleve fred og ro og for å observere naturen, men tar den mer også i bruk gjennom aktiviteter. Vandring i naturen er hovedaktiviteten. Stadig flere reiser på egenhånd i området og benytter hotellet som base ved oppholdet. I den forbindelse overnatter gjestene fra 4 til 10 dager. Naturen i området er en viktig del av konseptet til hotellet og er etter eget utsagn et av dets konkurransefortrinn. Det arrangeres blant annet guidede turer fra Finse til Ulvik.

Hovedproduktet hotellet tilbyr er overnatting og konferanselokaler. I tillegg tilbyr hotellet et bredt spekter av produkter og aktiviteter. Aktivitetstilbudet omfatter bl.a. båtturer og guidede turer i regi av hotellet, men også aktiviteter som tilbys av andre aktører i bygda (f. eks av typen gardsturisme). Blant annet samarbeider de med Hjeltnes gartnerskole som ble etablert i 1901 og er dermed Norges eldste. Fra gartnerskolen mottar de blomster og dekorasjoner til hotellet. Gjestene på hotellet blir også tilbudt guidede rundturer i skolens parkanlegg. Det blir satt opp turer inn til Osa hvor gjestene får mulighet til å besøke blant annet Hjadlane Galleri og Stream Nest.

Hotellet samarbeider også med lokale produsenter av mat og drikke som leverer direkte til hotellet. Enkelte av disse har også serveringslokaler som hotellet benytter seg av i forbindelse med arrangement (f. eks Oppheim gård).

Hjadelane Galleri

Hjadelane Galleri er et mellomstort privat eid galleri som i hovedsak viser bilder malt av Lars Polden. Motivene i stor grad hentet fra Osa. Galleriet holder til i et verneverdig hus fra 1917 som opprinnelig ble bygd som bolig for kontorsjefen i Osa Fossekompani, som drev vannkraftutbygging i Osa fra 1913 – 1926. Antall besøkende er ca 2000 – 3000 årlig, og høysesongen er på sommeren. Stedet er spesielt populært blant nederlendere, som kommer for å oppleve helheten med kunst og natur. Natur og kunst, fjell og fjord er viktig i profileringen av stedet.

Fritidsboliger

Det er registrert 285 fritidsboliger i kommunen (per 1.1.2006). Det foreligger planer for et hyttefelt (10-15 hytter) ved Litlastøl (daldrag mellom Ulvik og Granvin) og ved Tangeteigen sør for Solsævatnet (ca 15 hytter). Dette området ligger rett nord for kommunesenteret. I dette området ligger det også flere støler.

3.4.3 Granvin kommune

Granvin er ein av dei 7 Hardangerkommunane, der fjord, fjell og vakker natur er felles kjenneteikn. Vår og sommar er fruktbløming, fiske og fjordsigling, hytte- og stølsliv. Haust og vinter set du farten litt ned - tek heller turen på fjellet, til fots eller på ski. Skitrekk, ljosløyper og utforbakkar finn du både i Granvin og nabokommunane

www.granvin.kommune.no

Granvin kommune er et knutepunkt i Hardanger med stor gjennomgangstrafikk, og opplever det som en utfordring å stoppe trafikken på grunn av relativt kort avstand til ferjekaiene ved Kvanndal og Bruravik. Kommunen er liten i reiselivssammenheng i Hardanger, men det framheves av aktørene i kommunen at potensialet for reiselivsutvikling er stort. Kommunen profilerer seg med fjorden, landskapet, den korte veien mellom fjord og fjell (Norge i miniatyr) og flotte turområder. Utvikling av fisketurisme er et satsingsområde, både i elver og i fjellvann.

Kommunen har ingen hotell, men det finnes ett gjestgiveri og flere andre (8 bedrifter) som tilbyr overnatting (rom, hytte, camping).

De viktigste naturgitte attraksjonene i kommunen er Espelandsfossen (fall på 150 m) ved Espelandsvatnet, Skjervet og Skjervsfossen som består av flere vannfall og den trange Kvanndalen med sin rike flora.

Ved siden av naturgitte attraksjoner er den gamle bebyggelsen og historie knyttet til ferdselen gjennom Granvin fra gammelt av viktige attraksjoner (bl.a. gammel trehusbebyggelse i Eide, den gamle poststasjonen ved Øvre Vassenden og ferdsel og gamle smier i Folkedal). I reiselivssammenheng utnyttes den gamle ferdselsåra og postruta fra Eide til Vindal, Vatnasete og over fjellet til Ulvik, og sykkel- og fotstien langs den gamle jernbaneruta mellom Eide og Nesheim. Den fortsetter fra Skjervet helt til Voss. Ved Kvanndal ligger den gamle fjellgården Longeskor. Granvin kirke fra 1976 har en av de eldste kirkeklokkene i Norden og dette sammen med rosemaling av Lars Osa gjør den til en viktig attraksjon.

Det arrangeres en rekke guidene tur i fjellområdene i Granvin, og kommunen er med på konseptet bilvandring. Kommunen har skisenter ved Haugåsen med alpinbakke og skiløyper. I tillegg framheves Espelandsdalen og Skaftedalen som flotte skiområder.

Fritidsboliger

Det er registrert 105 fritidsbygninger i kommunen (per 1.1.2006). Det foreligger imidlertid flere planer for utbygging, bl.a. ved Vatnasete (10-15 hytter) og ved Mikkjelstø og Storvatnet ved Lussand (10-15 hytter hvert sted).

3.4.4 Kvam kommune

Dersom du er i Bergen, er Kvam den næraste staden du kan oppleve det verkelege Fjordnorge med både vill fjord- og fjellnatur og rolegare landskap.

www.kvam-reiselivskontor.no

Kvam kommune er den største hyttekommunen i Hordaland og hytteturistene gir derfor et viktig bidrag til reiselivet i kommunen. På Kvamskogen ligger flere hyttefelt og i alt fire skianlegg. Det ble registrert 27 885 gjestedøgn på hotell i Kvam kommune i 2004. Som i Hardanger utgjør andelen gjester på ferie – fritidsreise en stor andel av overnattingene (78 %). Nordmenn og tyskere dominerer blant turistene. De sistnevnte kommer ofte med bobil, men stadig flere overnatter på lokale overnattingssteder. Bussturistene er en stor gruppe. Dette skyldes nok delvis nærheten til Bergen, og kommunen markedsfører seg som det nærmeste stedet Bergen man kan oppleve det virkelige Fjord-Norge.

Sandven hotell i Norheimsund er i seg selv en attraksjon. I tillegg finnes hoteller i Øystese og Strandebarm. I tillegg finnes et stort antall andre overnattingsbedrifter.

Den viktigste naturgitte attraksjonen i kommunen er Steinsdalsfossen (en av de mest kjente i landet) vest for Norheimsund. I tillegg er det kjente 3000 år gamle helleristninger langs RV49 fra Norheimsund mot Strandebarm og ved Bjelkanes nær Fykkesund. Som i andre kommuner er gamle ferdselsårer blitt viktige turistattraksjoner, blant annet den gamle vegen mellom Steinsdalen og Kvamskogen gjennom Tokagjelet.

Det er en økende interesse for å starte med gardsturisme i kommunen. Steinstø fruktgård er et eksempel på en gård som kombinerer tradisjonell fruktdyrking med turisme, og frukt og lokale mattradisjoner er en viktig del av markedsføringen. Gården produserer ca 60 tonn med frukt og bær som selges direkte til forbrukerne. I tillegg tilbyr de omvisning i frukthagen og servering i kjellerstuen på gården. Hovedsalget er til forbipasserende turister på veien (over 50 %) hvor de også har en liten kafé. Anslagsvis stopper ca 25 000 bilder med gardsutsalget hvert år, mot for 10 – 15 000 for 10 år siden. I samarbeid med andre aktører arbeides det med å utvikle Fykkesundet som en helhetsdestinasjon. Blant annet antas potensialet for båttrafikk inn fjorden å være stort, og det er kjørt inn en hurtigbåt. Det arrangeres i dag båtturer inn til Botnen i Fykkesund. På Fykse finnes Gamlastova gardsrestaurant hvor det spesielle kulturlandskapet og lokale mat- og kulturopplevelser er står i sentrum.

Hardanger Fartøyvernssenter

Hardanger Fartøyvernssenter et i tillegg til å være en barnevernsinstitusjon en betydelig turistattraksjon i Norheimsund. Senteret er et kompetansesenter innen fartøyvern og har ca 15 000 besøkende i året. Hovedsesongen er som sommeren, men senteret har oppe hele året. De fleste besøkende er enkeltreisende, men mottar også kurs- og konferansedeltagere, klubber, foreninger m.fl. Senteret karakteriserer de besøkende som "grønne, nostalgiske turister" som ofte kommer fra byer /tettsteder og søker det motsatte. Ca halvparten av de besøkende er utlendinger. Hardangejakta "Mathilde" satser på skoleturer / leirskole, men brukes også til firmaturer, kurs og arrangement i tillegg til andre båter. En viktig del av fartøyvernssenteret virksomhet er kunnskapsformidling og ønsker å formidle respekt for natur, kultur og historie.

Fritidsboliger:

Kvam er den kommunen i Hordaland med flest fritidsboliger. Per 1.1.2006 var det i alt registrert 2 481 fritidsbygninger i kommunen. Kvamskogen er det desidert viktigste området og har i dag ca 1 700 hytter. I tillegg er det campingplass og det står ca 360 campingvogner på Kvamskogen. Kommunen har med dette Norges 3. største konsentrasjon av hytter. Hyttebygging skal fortsatt være et viktig satsingsområde for kommunen i kommende kommuneplanperiode (2002-2014):

”Kvamskogen skal vidareutviklast som eit regionalt hytte-, fritids- og friluftsområde, samstundes som det skal leggjast tiltrette for lokal næringsutvikling innan reiseliv og annan privat tenesteyting.” (Kommuneplan for Kvam kommune, 2002-2014).

I dag er Kvamskogen et av de mest attraktive hyttområdene på hele Vestlandet. Med kun en times bilkjøring fra Bergen er Kvamskogen det mest benyttede friluftsområdet i Hordaland vinterstid. På fine dager vinterstid kan det være opp til 20 000 - 30 000 mennesker på Kvamskogen.

Innenfor godkjente reguleringsplaner er det åpnet for bygging av ytterligere 500 hytter. Det er i dag om lag 120 hyttetomter til salgs på Kvamskogen. Det pågående arealplanarbeidet åpner for arealet for framtidig hytteutbygging doubles.

Andre viktige hytteområder i kommunen er Aksenes, Hamlagrø, Fitjadalen og Sjusete. Ved Fitjadalsvatnet foreligger det planer for hytter sør for vannet, Teldalen/Skisete, Fagrasete og Krakalii, og øst for vannet ved Sjonarhaugen og Hov. Det foreligger også godkjente planer for hytter ved Bjølsegrøvvatnet.

4 Virkninger og konsekvenser av 0-alternativet

Reiseliv er en dynamisk og svingende næring som gjennomgående er i betydelig vekst, både internasjonalt og nasjonalt. Vekst har preget reiselivet i Hardanger de siste årene, selv om det var en mindre nedgang siste år.

Reiseliv regnes nå som en av verdens største næringer, og den har en betydelig vekst. Naturbasert reiseliv er en av hovedgrenene innen reiseliv, og en av de grenene med den sterkeste veksten. Reiselivet i Hardanger må i større sammenheng betraktes som i all hovedsak naturbasert. Naturbasert reiseliv som næring er mangesidig, og med den veksten som pågår er det naturlig at også denne delen av reiselivet vokser i mange ulike retninger, og at mange trender gjør seg gjeldende samtidig.

For den natur- og ressursbaserte delen av reiselivet, er det særlig følgende deltrender og vekstområder som det er verdt å legge merke til (Jakobsen et al. 2002, Bjerke 2003):

- økt diversifisering – flere segmenter og produktkategorier blir viktige
- økt vekt på opplevelser og aktiviteter, både fysiske og mentale
- økt vekt på ekthet og originalitet
- flere markeder, med ulike krav og ønsker, vokser samtidig, for eksempel både eldresegmentet og ungdomssegmentet
- kundenes kjøpekraft øker, men samtidig øker kravene til kvalitet og innhold i produktene
- lengre ferier gir ikke særlig utslag i mer sommerferier, veksten er størst på kortere ferier, både høst- og vinterprodukter øker

Inntrykket fra befaringen og intervjuer med lokale aktører var at det råder optimisme i turistnæringa. Selv om turisme er en betydelig næring i dag, er potensialet uutnyttet. Dette gjelder trolig i størst grad for kommunene Granvin og Kvam. Av de direkte berørte kommunene har turistnæringen i Ulvik kommet lengst i utviklingen. Her er det et godt utviklet samarbeid mellom ulike aktører, men også her påpekes det at potensialet for videre vekst er stort, særlig når det gjelder å få turistene til å bli lengre i området og bruke flere typer tilbud. Generelt for alle kommunene er at det er en stor interesse for å starte opp med gardsturisme og å utnytte støler i turistsammenheng. I tillegg er det en rekke elementer og tiltak som er aktuelle i undersøkelsesområdet som åpenbart vil ha betydelig innvirkning på reiselivsnæringen i Hardanger. Næringen i området fremstår som godt organisert og samlet, om en sammenligner med Norge mer generelt.

Det enkelttiltaket som nå inngår i 0-alternativet som vil skape størst endring i reiselivet i regionen, er vedtaket om etablering av Hardangerbro over fjorden mellom Vallavik og Bu (se nettside sitert i kap. 1). Det som er klart er at prosjektet vil skape betydelige endringer i reiselivet i området, gjennom endringer i reisemønster og reisetid. Trolig vil det oppstå både positive og negative effekter av dette for reiselivsnæringen. Det synes å være faglig uklart og dels også faglig uenighet om broen kan anses som positiv eller negativ samlet sett for reiselivsnæringen i regionen (Statens vegvesen konsekvensutredning, Nordgreen pers. medd.). En av de viktigste påregnelige effektene vil være en omgruppering av turistene innad i Hardanger som følge av endringer i reise- og trafikkmonster, og i reisetid.

Nedenfor går vi kort gjennom noen av de sentrale planene i de enkelte kommunene.

Eidfjord

Det arbeides med å videreutvikle Eidfjord som cruisebåt destinasjon (ny kai stod ferdig i mai 2005). Som en følge av at de reisende på cruise er yngre i dag enn de var tidligere, arbeides det med å utvikle aktivitetstilbudet knyttet til cruisebåttrafikken. I Eidfjord besøkes blant annet Vøringsfossen, fjellgården Kjeåsen, Sima kraftstasjonen, Hardangervidda Nasjonalparksenter og Hardangerjøkulen av cruisepassasjerene i dag.

På Kjeåsen oppleves det som viktig å bevare kulturlandskapet og bevare det opprinnelige og originale ved gården. Der er det ingen konkrete planer om å utvide virksomheten.

Det foreligger planer om å utvide Hardangervidda Nasjonalparksenter i forhold til formidling og informasjon om natur og kultur

Ulvik

Reiselivet oppfattes som den næringen i kommunen som har størst potensial. Det er mange små gårder med et stort potensial med tanke på gårdsturisme og naturbasert turisme. Flere små aktører har et uttalt ønske om å starte opp og det finnes flere støler i området med potensial for utmarksturisme. Det synes å være et godt samarbeide mellom større etablerte og mindre nyetablerte næringsaktører. Det arbeides med å utvikle Ulvik som vinterdestinasjon.

På Hjadlane Galleri foreligger det planer om å bygge ut og tilby servering på sikt, men det er avhengig av om det blir kraftlinje eller ikke. Planen om å bygge ut er ferdig tegnet, men ligger på vent inntil saken er avgjort.

Granvin

Selv om Granvin er av de minste i kommunene i Hardanger mht. turisme, er det fra kommunens side ønsket om å utvikle turismen i området. Turisme sees på mulig løsning på å dempe befolkningsnedgangen. Potensialet for naturbasert reiseliv antas å være stort, men uutnyttet per dags dato. Det er investert i museum og i en miljøgate i sentrum av Eide.

Kvam

Som de andre kommunene, er det generell positiv holdning og det foreligger ulike utviklingsplaner. Det foreligger i tillegg ønsker og planer om å utvide og slå sammen en del skianlegg på Kvamskogen. Hardanger Fartøyvernsenter ønsker å ta fjorden mer i bruk, blant annet robåter i nærområdet. Fyksefjorden med den spesielle naturen er viktig satsningsområde. Flere av gårdene og plassene her jobber med å komme inn på bussmarkedet.

Samlet sett kan vi konstatere at reiselivsnæringen i området har varierte og sammensatte planer for vekst og utbygging. Mange av planene er basert på et godt samarbeid mellom større og mindre bedrifter, og tar særlig sikte på å utvikle "gjøre" delen av reiselivsproduktet. Nullalternativet er i stor grad dynamisk, ikke minst fordi det er vedtatt bygging av en bro over Hardangerfjorden som har potensial til å påvirke reiselivsnæringen i området meget betydelig, på sammensatte måter.

5 Kunnskapsstatus – effekter av inngrep på turisme

Som en del av oppdraget skulle vi gjøre søk etter generell kunnskap om tilsvarende interaksjoner som dette – hvordan store, bygde anlegg i naturen påvirker reiselivsnæring. Bakgrunnen for dette var den generelle usikkerheten omkring virkninger og virkningsmekanismer i en slik prosess. Det er generelt en betydelig kunnskapsbase omkring menneskers visuelle opplevelse av landskap og landskapselementer (se for eksempel Kaplan & Kaplan 1989 og Ulrich 1983), men målet var å se om det fantes undersøkelser eller forskning som har mer direkte relevans for den situasjonen vi her står overfor; et storslått og attraktivt turismelandskap, der det planlegges menneskebygde strukturer i landskapet i form av kraftmaster og –linjer.

En rekke søk med ulike søkeordkombinasjoner i ulike faglige litteraturlitteraturdatabaser har ikke resultert i positive funn i den internasjonale, publiserte forskningslitteraturen. Disse søkene er gjort i hovedsak i ISI Web of knowledge. Dette er en database som omfatter både Current Contents innenfor områdene "Science, Social science, and Art and humanities", samt Science Citation Index løpende f.o.m. 1987. Søkeord og søkerordkombinasjoner har vært for eksempel tourism, power lines, visual impacts, structures, impact assessment. Pga få funn har det i hovedsak vært brukt enkle og relativt overordnede søkeord, og kombinasjoner på to og to ord, uten at det har gitt bedre resultater. I tillegg er det gjort enkelte søk i Bibsys.

I løpet av arbeidet har vi imidlertid kommet over et par andre norske undersøkelser som er av en viss relevans for denne utredningen.

Miljøfaglig Utredning (Melby & Mork 2006) gjennomførte en spørreundersøkelse om potensielle reaksjoner på vindmøller langs Altlanterhavsveien i Møre og Romsdal, knyttet til planene i Havsul-prosjektet, som vurderer bygging av vindmøller off-shore. Hovedfunnet i undersøkelsen var at turistene deler seg i grupper for og mot vindmølleprosjektet, trolig avhengig av interesse for og kjennskap til vindbasert kraft som miljøvennlig alternativ. Selv om ikke kraftlinjer generelt kan forventes å gi tilsvarende todeling er det høyst påregnelig at ulike grupper turister reagerer svært ulikt også på en prosjekt som kraftlinjen i Hardanger.

Planteforsk (Sekse 2006) gjennomfører for tiden en undersøkelse om turister i Hardanger sin reaksjon på fruktdyrkingen og "moderniseringen" av denne. Undersøkelsen er ikke ferdig publisert (Sekse pers. medd.). Undersøkelsen er relevant her fordi den peker på at turistene i Hardanger kan synes å ha fokus på et nokså overordnet storskalaplan når det gjelder naturopplevelse, slik at de synes å ha både liten interesse av og ikke så stor evne til å registrere endringer på detaljnivå. Dette er i undersøkelsen forankret i funn om at turistene i mindre grad enn mange lokalt og eksperter forventer, nemlig at turistene registrerer og verdsetter elementer og endringer knyttet til fruktdyrking. Turistene uttrykker i liten grad at de reagerer negativt på plassekking av frukttrær, som griper om seg i næringen i Hardanger.

Samlet bekrefter dette at det er et behov for grundigere og mer basal kunnskap om interaksjoner mellom turister, landskap, menneskeskapte elementer og reiselivsnæring. I norsk reiseliv har vi en rekke typer anlegg som potensielt kan innvirke på turisme, men der vi har lite faktisk kunnskap. Dette gjelder i særlig grad vindmøller og kraftlinjer. Slike undersøkelser krever betydelig mer tid og ressurser enn det som er å forvente innenfor en KU. Men uten slike grundigere undersøkelser er det vanskelig å se for seg en redusert usikkerhet i vurderingene.

6 Virkninger og konsekvenser av de alternative traseene

6.1 Overordnede vurderinger

Sammenhengen mellom etablering av en kraftlinje gjennom Hardanger etter ett av de alternativene som foreligger, og en konkret, registrerbar virkning på reiselivsnæringen i regionen er kompleks, sammensatt og komplisert å vurdere med basis i den tid og de ressurser som har vært til rådighet i dette prosjektet. Som vi har sett foran, foreligger det ingen kjente studier av tilsvarende prosjekter og virkninger på turismenæringen. Å gjennomføre en slik undersøkelse ville også krevd omfattende studier over lengre tid.

Eventuelt virkninger er også med all sannsynlighet sammensatt av en rekke ulike reaksjoner i ulike deler av en kompleks og sammensatt reiselivsnæring, og et tilsvarende komplekst og sammensatt marked av besøkende. Noen grupper av de besøkende er trolig mer tilbøyelige til å reagere på kraftlinjen enn andre. Tilsvarende; noen bedrifter og næringsaktører er mer utsatt enn andre. Ut fra en generell forståelse av at ethvert reiselivsmarked kan deles inn etter grad av miljøinteresse, vil trolig småskala, naturorienterte og kvalitetsorienterte bedrifter og produkter være mer utsatt for å oppleve negative virkninger enn for eksempel større bedrifter beliggende i tettstedene og som kanskje også har en del besøk fra bedriftsmarkedet.

Det er vel kjent at reiselivsnæringen i tillegg er utsatt for relativt store svingninger, og er utsatt for konjunkturer og hendelser som ligger langt utenfor en destinasjon eller ett enkelt lands kontroll. Slike ting er forhold som endringer i økonomi, katastrofer og hendelser som globale sykdomsutbrudd og terrorisme i andre verdensdeler. Denne variabiliteten øker selvsagt vanskeligheten med å knytte en endring i besøket til et område til ett slikt konkret inngrep. Vi har foran også redegjort for at det planlegges andre tiltak i området som med all sannsynlighet vil gi en rekke effekter på turismen i området.

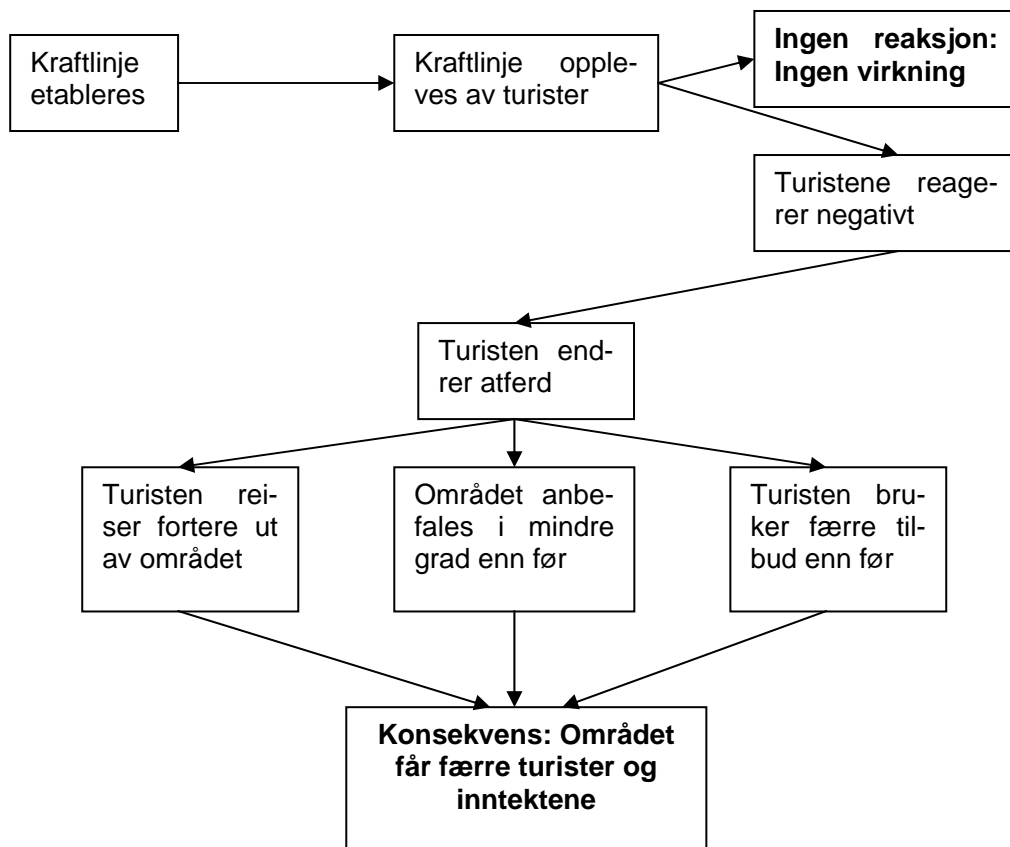
Når det er sagt: Det er liten grunn til å tro at kraftlinjen vil ha potensial for å påvirke turisme og reiseliv i Hardanger på en positiv måte. Vurderingene under vil derfor i utgangspunktet drøfte om virkningene vil være så små at de kan sees bort fra, eller om de vil ha en mer omfattende negativ virkning.

La oss aller først klargjøre hva vi mener med negative effekter i denne sammenheng. Vi kan i utgangspunktet forestille oss tre typer av hypotetiske, negative virkninger, som dels er overlappende:

- 1) En overordnet virkning på hele områdets attraktivitet som reiselivsmål, gjennom det samlede landskapsinngrep kraftlinjen representerer. Området taper omsetning, gjester og besøkende samlet sett, eller mister forventet vekst som følge av inngrepet.
- 2) Den mer lokale virkningen av 1), der kontakten mellom turister og kraftlinjen er størst. Denne virkningen kan for eksempel i teorien tenkes å gi en omfordeling av turister innad i området; vekk fra steder med stor påvirkning, og til steder og bedrifter med mindre påvirkning fra linjen, som igjen kan;
- 3) En direkte effekt på spesifikke kommersielle virksomheter gjennom at en bedrift i et område som påvirkes av linjen får en direkte nedgang eller en ikke påregnet vekst som følge av inngrepet. Denne mest direkte, lokale effekten kan også føre til at planlagte fremtidige bedrifter ikke etableres i disse områdene.

Kraftlinjene vil representere et inngrep i landskapet som mange steder vil kunne sees av turistene. Dette er imidlertid langt fra det samme som at linjen vil gi en effekt i form av redusert besøk og redusert lønnsomhet for Hardangerfjorden samlet som destinasjon, eller for enkeltbedrifter. La oss se nærmere på hvilken prosess som må til dersom kraftlinjen skal gi effekter i form av tapte inntekter:

Dersom linjen sees kan den avstedkomme ulike reaksjoner. Noen kan registrere linjen, tenke over den et kort øyeblikk for deretter å ikke tenke mer over den. Andre kan registrere linjen, reflektere over den, irritere seg eller bli lei seg over den, og deretter for eksempel forkorte oppholdet sitt, og så når de kommer hjem fortelle andre om den stygge linjen som derfor velger å ikke besøke området. Skal en snakke om en målbar reaksjon for reiselivet i Hardanger som næring, skal en altså kunne snakke om konsekvenser i form av økonomisk tap for næringen. Vi kan tenke oss denne sammenhengen enkelt illustrert slik (figur 4):

Figur 4. Konseptualisering av mulig sammenheng mellom etablering av kraftlinjen og negative virkninger på reiselivsnæringen i området.

Tilsvarende kan en tenke seg en reaksjon på tilbyder/entreprenørsiden, kanskje særlig knyttet til de lokale områdene som kan bli mest berørt av en kraftlinje: De tør ikke starte en planlagt etablering eller utvidelse som følge av inngrepet.

6.2 Nærmere om påregnelige effekter i Hardanger

En samlet turistnæring i Hardanger er svært negativ til den planlagte kraftlinja. Dette bunner i en oppfatning om at turistene vil reagere negativt på tiltaket. Tidligere undersøkelser av turistene i Hardanger påpeker at naturen og naturgitte attraksjoner er viktig grunner til at de besøker området (Nordgreen 2001, Sevaldsen og Hansen 2002), noe som til dels kan støtte næringas syn. På den annen side er området i dag langt fra fritt for lignende inngrep. Flere kraftlinjer går gjennom området, og det finnes en rekke andre, dels eldre spor og inngrep knyttet til industri og energiproduksjon, i form av dammer, rørgater, kraftanlegg og kraftlinjer. Noen

av disse benyttes aktivt i turismesammenheng, andre eksisterer side ved side med mer naturbaserte attraksjoner.

Å vurdere konsekvensene av det foreslåtte kraftfremføringsprosjektet er faglig krevende og beheftet med mye usikkerhet. Oppgavens utfordring er ikke minst knyttet til det faktum at reiselivsnæringen i det berørte området er av meget stor betydning, og at vekstmulighetene også er meget store. Den reiselivsbaserte omsetningen i området er nær en milliard kroner pr år, og en relativt betydelig vekst er påregnelig fremover, ut fra den generelle forventede veksten innen reiseliv og opplevelsesnæringer. Som et bilde på næringens betydning kan også nevnes at de ansatte innenfor reiselivsrelaterte virksomheter i Hardanger betalte i 2001 ca 63 mill. kr i kommuneskatt og ca 52 mill. kr i fylkes-/statsskatt.

Som nevnt over er natur og landskapsopplevelsen det sentrale attraksjonselementet for turistene i området, og i større grad enn tidligere synes området og næringen å samle seg om denne profilen. Det er en rekke enkeltelementer og enkeltattraksjoner, av ulik art, som Vøringsfossen, Steinsdalsfossen, Hardangerjøkelen, den gamle veien i Måbødalen, Sima kraftanlegg, Sandven hotell, Kjeåsen osv. osv.

En nyere undersøkelse at turistene i sin vurdering av landskap og natur ikke er så detaljfokusert som en kanskje kunne forvente (Sekse 2006). Det er også flere typer betydelige inngrep i området som lar seg kombinere med turistbesøk, slik som for eksempel kraftanlegget i Sima, den regulerte Vøringsfossen og det faktum at det er eksisterende kraftlinjer forbi Kjeåsen og over Kvamsskogen. På den annen side går flere av traseene i områder der det i dag ikke er inngrep og på en måte som vil gi betydelig synlighet. Likeledes - det går selvsagt en grense for hvor mange inngrep som kan skje i Hardangerfjorden før dens attraktivitet og image endres fra dagens.

Andelen hotellgjester i Hardanger på ferie-/fritidsreise er svært høy (93 %) sammenlignet med landsgjennomsnittet (54 %), dette gjør næringen svært sårbar for svikt i dette segmentet. Næringen i området er også opptatt av at inngrepet kan gjøre at Hardanger taper for andre destinasjoner innenfor "fjord-Norge", for eksempel Sognefjorden og

Når konsekvensene skal vurderes er det viktig å ikke glemme at reiselivsnæringen er av betydelig størrelse. Selv et relativt beskjedent tap i næringen, som altså omsetter for nær en milliard kroner i året, forreter en betydelig merinvestering i form av avbøtende tiltak eller dyrere linjealternativer.

6.3 Direkte, lokale effekter

Osa, Ulvik og Fykkesund er de områdene som blir mest berørt og hvor man kan forvente seg de største, direkte negative effektene ved flere av alternativene. I tillegg er Steinsdalen og Kvamsskogen et sårbart område, både i forhold til gjennomfartsturisme og hytteutvikling. Her er det imidlertid inngrep i landskapet fra før, både knyttet til fritidshus og eksisterende kraftledninger.

La oss kort gå gjennom de inntrykk og vurderinger som de mest berørte delene av næringen knyttet til de ulike stedene gjør:

Eidfjord

Kjeåsen:

Negativ til linjen på grunn av den frykter at ny linje vil komme nærmere enn de eksisterende linjene og frykter at linjen vil redusere verdien av gården som turistattraksjon. Driverne tror luftspennet vil ha størst negativ påvirkning på fotturistene som kommer til gården.

Avbøtende tiltak

Vil være bedre om linjen blir lagt på østsiden av de allerede eksisterende kraftledningene. Hovedønsket er at det blir lagt sjøkabel (alt. 4).

Ulvik

Opplever ingen av de ulike luftspenn - alternativene som særlig heldige. Alle alternativene berører områder som enten er i bruk eller som det i fremtiden vil være aktuelt å benytte i forbindelse med turismen i området.

Hjadlane galleri, Osa

Bedriften er meget betenkt på virkningene av 1.0, selv om dette vurderes som mindre negativt enn alt. 1.2 som nå ikke lenger er aktuelt. Det sies at kraftlinje som krysser fjorden også vil ødelegge virksomheten som utøvende kunstner.

Avbøtende tiltak: Sjøkabel

Granvin

Kabelen vil gå gjennom et av de viktigste områdene for småskala turistutvikling. Rikt dyre liv. Lokale støler i området som ønsker å ta i bruk i forbindelse med gårdsturister. 10-20 grunneier som ønsker å ta i bruk i området (nordøstsiden av Granvin)

Kvam

Vanskelig å si med stor sikkerhet hva konsekvensene vil være av de ulike alternativene. Hytteprosjekter som blir påvirket alt 1.0. Flott område med et potensial for turisme, en av de få næringene med et potensial for utvikling.

Hardangervidda fartøyvernsenter:

Kraftlinja vil med føre en visuell støy i landskapet som vil forringe produktet, men vil nok ikke legge ned virksomheten.

Steinstø fruktgård:

Luftspennet over Fyksesund vurderes å redusere verdien på området. Kabelen vil ødelegge landskapsbildet.

6.4 Vurdering av de ulike alternativene

Ingen næringsaktører vi møtte under befaringen var villig til å diskutere konsekvensene av de ulike alternativene, annet enn å gi entydig uttrykk for at sjøkabelalternativet var det eneste akseptable løsningen sett fra reiselivsnæringens side. Dette er et uttrykk for at næringen i området er samlet og sterke motstandere av luftspennalternativene. Fra utreders synspunkt er det allikevel klare forskjeller i påregnelige konsekvenser for reiselivsnæringen mellom de ulike alternativene også med luftspenn. Dette drøftes kort nedenfor.

Det vises til de generelle beskrivelsene og kartene fra tiltakshaver hva gjelder framføringen av de alternativene som pr dags dato foreligger. Nedenfor pekes det meget kortfattet på de sentrale aspektene ved de ulike alternativene hva gjelder reiseliv.

Alternativ 1 inkl. 1.01. Går nordover fra Sima til Langvatn og ned til Osa. Følger skoglandskapet over til Ulvik og skaret mellom Kvasshovden og Groheirehogdi ned til Granvin der det passerer over munningen av Granvinsvatnet. Deretter går det vestover og følger i hovedsak fjellkanten nord for fjorden frem til Kvam. Fyksesund krysses like innenfor veibroen, derfra går det opp til Fitjadalsvatnet og nord for Nordheimsund, over Steinsdalen i Tokagjelet og på sørsiden av hyttefeltene på Kvamsskogen ned til Røysebotn og Samnanger. Dette hovedalternativet berører en rekke viktige reiselivslokaliteter. Særlig problematisk er fremføringene forbi Osa,

Ulvik og Fykkesund. Alternativet 1.0 til komme nær det planlagte hyttefeltet ved Tangenteigen sør for Solsævatnet, og vil være delvis synlig herfra (delvis skjult i skogen). I Granvin vil ledningen gå opp lia ved Mikkjelstøl hvor det foreligger godkjent plan for flere hytter. Ledningen vil også gå helt i utkanten av det planlagte hyttefeltet ved Storvatnet og Nyastølen ved Lussand. Også passeringen tvers over Tokagjelet øverst i Steinsdalen i Kvam kan være problematisk, selv om landskapsanalysen tyder på at denne passeringen ikke vil være svært synlig. Også passeringene gjennom Granvin og opp forbi Kjeåsen er problematisk for reiselivsnæringen. Relativt lange strekninger av dette alternativet er også godt synlig fra fjorden mellom Granvin og Fykkesund. 1.01 har en annen passering forbi Solsævatnet og er trolig mindre synlig fra selve Ulvik enn 1.0. I alternativ 1.0 vil også ledningen bli synlig fra hytteområder sør for Fitjadalsvatnet. I Furedalen på Kvamskogen vil alt. 1.0 komme nær den øverste delen av hyttebyggingen, og vil være synlig fra flere hytter.

Alternativ 1.1 Ulvik (ytre og indre alt.). Alternativet innebærer at linjen føres over Osafjorden slik at ikke Osa og Ulvik berøres direkte. Det er ett ytre overføringsalternativ i selve Osafjorden, og ett som går over Birgetangen og som krysser både Ulvik og Osafjorden. Alternativet knytter seg til 1.3 øst for Granvin og krysser Granvinfjorden ved Stavanen før det løper sammen med 1.0 enten ovenfor Folkedal eller lengre ut ved Lussand. Alternativet er interessant i reiselivssammenheng fordi potensielle effekter i de viktige reiselivslokalitetene Ulvik og Osa vil bli borte. Ytre overføring er å foretrekke da denne overhodet ikke er synlig fra Ulvik.

Alternativ 1.3 inkl. 1.3.4 Granvin. Dette alternativet har en noe mer sørlig passering av landskapet mellom Ulvik og Granvin enn 1.0. I reiselivssammenheng kan alternativet ha noe for seg fordi Granvin sentrum og Granvinsvatnet ikke berøres på samme måte som ved 1.0. Ved Storvatnet i Granvin vil ledningen komme mindre enn en km fra et planlagt hyttefelt.

Alternativ 1.5 Kvam. Dette er et alternativ som ligger noe lengre nord enn 1.0 i fjellet overfor Ålvik og som krysser Fykkesund omtrent midt i fjordarmen, og som løper sammen med 1.0 igjen rett øst for Fitjadalsvatnet. Alternativet vil medføre at turister som ferdes langs, og stopper ved hovedveien gjennom Fykse i liten grad berøres av kraftlinjeoverføringen ved dette punktet. For båtturister inn Fykkesund vil linjen derimot sees i indre halvpart av fjorden.

Alternativ 3 Kvam. Alternativet tar av nordvestover fra 1.0 ovenfor Ålvik, sør Bjøsegrovvatn og krysser Fykkesund helt innerst. Deretter går det over fjellet vest for Botnadalen og nord for Holmavatn og sørvestover ned til Samnanger. Alternativet berører ikke ytre Fykkesundområdet, og går helt klar av alle interessante reiselivslokaliteter i Kvam; Øystese, Nordheimsund, Steinsdalen, Tokagjelet og Kvamskogen. Heller ikke de viktige utfartsområdene i fjellene nord for Kvamskogen berøres i særlig grad siden linjen er lagt såpass langt nord, men den er trolig synlig fra viktige fjell som Såta. Linjen kommer i berøring med en planlagt turisthytte innenfor øst for Søyevatn.

Alternativ 4. Dette sjøkabelalternativet for strekningen Sima – Nordheimsund kommer på land sør i Nordheimsund og følger en egen trase på sørsiden av Steinsdalen og løper sammen med 1.0 sør for Tokagjelet/Longvotni. Alternativet berører kun Kvam kommune, og er også i selve Steinsdalen langt mindre problematisk enn 1.0 da det ikke krysser Tokagjelet og også går noe lengre unna de østligste hytteområdene på Kvamskogen.

7 Oppsummering av konsekvenser

Basert på vurderingen over, vurderer vi virkningene og konsekvensene av de ulike alternativene etter beste faglige skjønn slik (tabell 9):

Tabell 9. Oppsummering av områdenes verdi, virkning og konsekvens av de foreliggende alternativene.

Alternativ	Verdi	Virkning	Konsekvens	Kommentar
1.0, 1.3 og 1.5	Svært stor	Middels stor negativ	Middels stor negativ	Ikke vesentl. skille mellom underalt.
1.1	Svært stor	Liten negativ	Liten negativ	Minst neg. konsekvens av ytre alt.
3.0	Svært stor	Liten negativ	Liten negativ	
4.0	Stor	Ingen	Ingen	

Som nevnt både i kapittel 6 og 2 er det betydelig usikkerhet knyttet til vurderingene. Denne usikkerheten økes av næringens store betydning i området.

Rangering fra minst til størst negativ konsekvens for reiselivsnæringen i Hardanger

Ved en nærmere vurdering av alternativene er det viktig å peke på at det fremkommer et eget alternativ som en kombinasjon av 1.1 og 3.0, som av luftspennalternativene etter vår faglige vurdering vil gi de minste virkningene for reiselivsinteressene av de ulike alternativene som ikke innebærer sjøkabel. Dette gir følgende rangering av de ulike alternativene:

- Best: Alternativ 4
- Nest best: Kombinasjon av alternativ 1.1 og alternativ 3 (alt. 1.1 Sima – Granvin, Alt. 3 Granvin – Samnanger)
- Tredje best: Alternativ 3
- Fjerde best: Alternativ 1.1
- Dårligst: Øvrige alternativ (1, med varianter 1.01, 1.3, 1.3.4, 1.5)

8 Avbøtende tiltak

Sentrale avbøtende tiltak er, punktvis:

- Sjøkabelalternativet vil være den beste løsningen også sett som et avbøtende tiltak
- Masteutforming, -plassering og –linjemerking som gjør master og kabler minst mulig synlig
- Samordning m/ 300 kV over Kvamskogen (dvs flytting av denne ned til foreslått 1.0/4.0)
- Sanering av, eller samlokalisering med eksisterende linjer, for eksempel gamle fjordspenn
- Justering over Kvamsskogen: vurdere å flytte trase til sør for Fossdalsvatnet, evt også eksisterende 132 kV linje)
- Informasjon

9 Referanser

- Aas, Ø., Tangeland, T. & Andersen, O. 2006. Sørdalen – Isdalen nasjonalpark. Konsekvenser for reiseliv og utmarksbasert næringsutvikling. - NINA Rapport 121. 28 pp.
- Andersen, O., Aas, Ø. & Kaltenborn, B.P. 2006. Ytre Hvaler nasjonalpark - konsekvenser for friluftsliv, reiseliv og fritidshytter. - NINA Rapport 123. 56 pp.
- Kamfjord, G. 2001. Reiselivsproduktet.
- Kaplan, S. & Kaplan R. 1989. The Experience of Nature. Cambridge University Press, Cambridge.
- Melby, M. W. & Mork, K. 2005. Havsul IV AS. Konsekvensutredning for Havsul IV, Averøy og Eide kommuner. Tema: Friluftsliv og reiseliv. Miljøfaglig Utredning AS/NVK Multiconsult AS.
- Nordgreen, R. 2001. Turist i Hardanger. Høgskolen i Lillehammer. Arbeidsnotat nr. 118/2001. 102 s. + vedlegg
- Reisemål Hardanger Fjord AS 2004. Årsmelding 2004. 33 s.
- Reisemål Hardangerfjord AS 2005. Marknadsplan 2005. Vedtatt av styret i Reisemål Hardangerfjord AS den 29.09.2004. 75 s.
- Sekse, L. 2006. Viktige faktorer i opplevingsturismen knytte til kulturlandskapet i vestlandsfjordane. Innlegg på Kvithamardagene 2006 (hentet fra www.bioforsk.no)
- Sevaldsen, K. og Hansen, K. 2002. Reiselivet i Hardanger – hovedtall, omsetning og trafikk år 2001. Reiseutvikling Nord AS. 19 s.
- Steen Jacobsen, J. K. 2003. En veg med utsikt. Utenlandsk bilturisme i utvalgte norske regioner. Transportøkonomisk institutt. TØI Rapport 629/2003. 47 s.
- Ulrich, R.S. 1983. Aesthetic and affective responses to natural environment. Pp. 85-125 In: Altman, I. & Wohlwill, J. (eds.). Behavior and the natural environment. Plenum Press, New York.

Følgende personer er intervjuet og har bidratt med informasjon:

Elin Kvale ved Eidfjord Turistkontor
Wiik, Kjeåsen fjellgård
Mona Hellesnes, Rica Brakanes Hotell
Pedersen, Rica Brakanes Hotell)
Lars Gunnar Polden, Hjadlane Galleri
Olav Seim, ordfører i Granvin
Gjermund Stuve, Øystese
Ola Steinstø og Heidi Steinstø, Steinstø fruktgard
Cecilie Holme og Inger Wilhelmsen Seljestad, Hardanger Fartøyvernsenter
Oddvar Brakestad, Hardangervidda natursenter

NINA Rapport 163

ISSN:1504-3312

ISBN: 82-426-1715-5

Norsk institutt for naturforskning

NINA Hovedkontor

Postadresse: NO-7485 Trondheim

Besøks/leveringsadresse: Tungasletta 2, NO-7047 Trondheim

Telefon: 73 80 14 00

Telefaks: 73 80 14 01

Organisasjonsnummer: 9500 37 687

<http://www.nina.no>